

पूरकरण चौथे

श्री. महावीर को-ऑप. बँकेचा विविधांगी विकास आणि विस्तार

- ४.१ प्रस्तावना
- ४.२ श्री. महावीर को-ऑप. बँके ऐतिहासिक
पार्श्वभूमी व स्थापना
- ४.३ बँकेचे व्यवस्थापन
- ४.४ समासद संस्था
- ४.५ वसूल माग मांडवल
- ४.६ खेळते मांडवल
- ४.७ ठेवी
- ४.८ गुंतणूक
- ४.९ कर्ज वितरण
- ४.१० राखीव निधी
- ४.११ नफा व लार्मीश वाटप
- ४.१२ उत्पन्न
- ४.१३ सर्व
- ४.१४ बँके चालवणेचा सर्व
- ४.१५ धकबाकी
- ४.१६ सेवक वर्ग
- ४.१७ शाखा विस्तार
- ४.१८ ऑडिट वर्ग
- ४.१९ सारीश

पृकरण चौथे

श्री.महावीर को-ऑप. बँकेचा विविधांगी विकास आणि विस्तार

४.१ प्रस्तावना :

कोल्हापूर शहर व त्याचा परिसर हे मारतामध्ये आणि विशेषतः महाराष्ट्रामध्ये अत्यंत द्रुत गतीने विकास पावणा-या अनेक व्यापारींचे आणि औद्योगिक व्यवहारांचे एक केंद्र आहे. विशेषतः या विभागातील लघु-उद्योगांची जी झपाट्याने वाढ झाली आहे आणि ज्या विशेष स्वभावात गूळ व साखरेच्या उत्पादनांचे कोल्हापूर हे एक पहिल्या प्रतीचे उत्पादन केंद्र म्हणून सर्व मारतामध्ये नावाझाला आहे. त्यादृष्टीने पाहता या सर्व गोष्टींना आर्थिक साहाय्य देणा-या संस्थांची, विशेषतः व्यापारी बँका आणि सहकारी बँका यांची कामगिरी बहुमोल अशी आहे. या कामगिरीमध्ये श्री महावीर को-ऑप. बँकेने मोठा वाटा उचलला आहे.

अर्बन बँकांच्या ध्येय-धोरणानुसार मध्यमवर्गीय नागरीक, नोकरी करणारा वर्ग आणि कारागीर यानां या बँकेचे परोपरीने साहाय्य झाले आहे. तरीही या बँकेचा फायदा ब-याच प्रमाणात ग्रामीण जनतेलाही मिळाला आहे. बँकेच्या ताळेबंदातील ठेवींचे प्रमाण पाहता या बँकेने कोल्हापूर जिल्हातील जनतेचा फार मोठा विश्वास समादन करून जनसेवा निरलसपणे केल्याचे दिसून येते.

मगवान महावीर तीर्थकारीचे पुण्यमय नाव धारण करून गेले अर्ध शतकाहून जास्त काळ 'श्री महावीर को-ऑप. बँक लि.', कोल्हापूर 'ही संस्था या कारवीर नगरीत कार्य करीत आहे. या संस्थेचा स्वर्ण महोत्सव समारंभ म्हणजे तिचा उदय आणि उत्कर्ष यांचे एक उद्बोधक आणि स्फूर्तीदायक चित्रण आहे. कोल्हापूर शहरातील अनेक व्यापारी आणि मध्यम प्रतीच्या औद्योगिक क्षेत्रातील या बँकेचे कार्य निःसंशय महनीय आहे.

४.२ श्री महावीर को-ऑप. बँक -
ऐतिहासिक पार्श्वभूमी व स्थापना

स्वप्नाना जेव्हा जाग येते, तेव्हा जाग्या माणसाची स्वप्न पूर्ण होतात. अशीच काही स्वप्ने खराशरी बाळगून एक वयोवृद्ध ग्रहस्थ राज संध्याकाळी येऊन तहणाच्यापुढे नव्या-नव्या कल्पना मांडून आपल्या मनातले विचार सांगत बसत असे. त्या व्यक्तीचे नाव आहे स्व.श्री.बळवंत शांताप्पा मिठारी.

कोल्हापूरच्या औद्योगिक अगर व्यापारी जीवनात आजच्यासारखी धावपळ आलेली नव्हती तेव्हाची ही गोष्ट. संध्याकाळच्यावेळी तेव्हाचे वाहयावरचे सूर वाजत असायचे. विश्रांतीची गरज असणारी माणसे घराकडे धावायची. घरात बसलेल्या सुख वर्तना हवा साण्याची गरज वाटल्याने फिरायला बाहेर पडायचे. अशाचा रस्ता कोल्हापूर जैन बोर्डिंग समोहन गेलेला असायचा. संध्याकाळचा माकळतीचा सूर्य पन्हाळ्याच्या पठाराआड दडला की, शोलाटया आ काठीचे उंचपूरे मिठारी आण्णा जैन बोर्डिंगच्या कट्यावर येऊन बसायचे. मुलींना कौतुकाने ते जवळ बोलवायचे आणि त्यांना अनेक योजना, अनेक उद्योग, अनेक साहसे आणि बरेच काय काय सांगायचे.

मिठारी आण्णाच्या मनात दीर्घकालापासून म्हणजे १९३७ सालाच्याही पूर्वी काही वर्षे, बँक काढण्याचे विचार धोळत होते. पेठेतील प्रतिष्ठित विचारवंत, विद्वान, समाजातील नेते यांच्या पुढेही ते आपले विचार एकसारखे ठेवीत असत.

परिस्थितीचा अचूक अंदाज घेऊन काळाच्या नव्या ओघाबरोबर आघाडीवर राहाण्याचे प्रगतीशील व्यक्तिमत्त्व म्हणजे मिठारी आण्णा. शिक्षण देताचे असे तरीससोल विचार करून निर्णय घेण्याची प्रवृत्ती व हुणारी यामुळे हाती घेतील ते काम यशस्वीच करीत असत. नवीन धंदे, नवीन व्यवसाय स्थिर करण्याचा चिकाटीचा प्रयत्न असे. त्याचे जीवनच प्रयोगात्मक होते. वृत्ती अत्यंत धार्मिक.

समाजात कर्तबगार तरूण आहेत पण आर्थिक सहाय्याविना कुचमत आहेत याचा अंदाज घेताच सहकारी पध्दतीने बँक उभी करून त्यांना साहाय्य देण्याची त्यांनी योजना आसली. त्या दृष्टीने काही सहकारी मिळविले, स्वतः मात्र कोणत्याही पदाधिका-याच्या जागवर राहिले नाहीत. सेवामावी पण प्रसिध्दी पराहःमुख असे त्यांचे व्यक्तिमत्व होते. सहकाराला हवे तसे नेतृत्व मिळाले होते.

मुलांच्या परीक्षा संपताच मिठारी आण्णानी त्यांना गाठले आणि श्री. बागी नावाच्या व्यक्तीच्या घरी मिटींग बोलावली. या मिटींगला चांगली दाद मिळाली. वयान कमी, संस्थेन अल्प पण जिद्दीन मोठ्या अशा तीन चार धडपडणा-या मुलांची अल्प साथ मिळाली. तरीही मगवान महावीर यांच्या ज्येष्ठीच्या दिवशी मगवान नेमीनाथ तीर्थकरांच्या शाहूपुरीतील जिनालयात बँक स्थापनेच्या विचारांचा संकल्प सोडण्यात आला. मिठारी आण्णा त्यांच्या बरोबरची मंडळी श्री. वर्धमाने वकील श्री. गरगटे, श्री. वणकुळे वकील, श्री. डी.वाय. म्मकर कौरे लोकांनी हा विचार हिरीरीने मांडला. पुढे अनेक प्रतिष्ठित मंडळींचा आशिर्वाद मिळाल्याने धडपडणा-या तरूण पिढीला जोम व उत्साह आला.

त्या काळात छत्रपती राजाराम महाराजांची कारकीर्द होती. कोल्हापूरात व्यापार-धंद्यास पोषक असे वातावरण होते. वेगवेगळ्या पेठामध्ये गूळ, शोंग, हळद, शेतमालाची अडत पेठ, मुसार पेठ, किराणा पेठ, मांडी, सराफी लोखंडी कौरे वस्त्रांच्या पेठा बाढीस लागल्या होत्या. लोकांमध्ये परस्पर विश्वास, कष्ट करण्याची सवय, मांडवल सांभाळण्याची ददाता, काटकसरीची राहणी असे गुण होते.

अशा पार्श्वभूमीवर ता. ११ मे, १९३७ रोजी करवीर इलाखास लागू असलेल्या मुंबई सहकारी कायदा १९२५ प्रमाणे नोंदणीकृत होऊन श्री महावीर को-ऑप. बँकेची स्थापना झाली.

कोल्हापूरमधील लक्ष्मीपुरी वसाहतीमध्ये स्व.श्री.शांताप्पा दादा हेरवाडे यांचे स्मारकीय दि. १२ मे, १९३७ शके १८५९ रोजी अर्ध्या तृतीयेच्या चिंजीव शुभ मुहूर्तावर श्री. महावीर कौ-ऑपरेटिव्ह बँकेचा शुभारंभ झाला.

सुस्वातीस १० ह्यर्थाचा एक शीखर व प्रवेश फी एक ह्यया याप्रमाणे समासद कार्णी जमविणोस सुस्वात झाली. पहिल्या वर्ण अक्षरीस समासद संख्या २६४, वसूल मांडवल १२,५७०, ठेवी ह्यये २७,४१५ असा व्याप होता. या व्यापातून सुध्दा जमेल तेवढे मंथन करून बँकेने ३४० ह्यर्थाचा नफा मिळविला. त्यामुळे आत्मविश्वास व व्यवहार वाढीला लागला.

सुस्वातीपासूनच समासदाशा, लोकांचा विश्वास समादन करून बँकेचा व्यवहारही उत्तम राखल्यामुळे सुस्वातीपासूनच 'अ' वर्गांमध्ये बँक नमूद आहे.

श्री. महावीर बँकेने १९६८ मध्ये शाहूपुरी पेठेतील स्वतःच्या मध्य व मोठ्या डौलाने उम्या असलेल्या वास्तूमध्ये बँकेचा 'रौप्य महोत्सव' साजरा केला. सध्या बँकेचे मुख्य कार्यालय सोडून दहा शाखा असून त्यांचा उत्तरीत्तर उत्कर्ण होत आहे. सन १९८७ मध्ये बँकेने 'सुवर्ण महोत्सव' ही साजरा केला आहे. अर्ध शतकाहून जास्त काळ असेलपणे कार्य करणा-या या बँकेने कोल्हापूर जिल्हात एक महत्त्वपूर्ण स्थान मिळविले आहे.

४.३ बँकेचे व्यवस्थापन :

कोणत्याही संस्थेच्या यशामध्ये त्या संस्थेच्या व्यवस्थापनाचा मोठा वाटा असतो. संस्थेची स्थापना ज्या ध्येय-धोरणास अनुसरून झाली असेल, त्याच्या अंमलबजावणीसाठी व्यवस्थापनाची गरज असते. संस्था यशस्वी करण्यात व्यवस्थापनामध्ये नेतृत्वाची आवश्यकता असते. उपलब्ध

असलेले स्थानिक नेतृत्व ही नागरी सहकारी बँकांच्या यशस्वी चळवळीची फार मोठी जमेची बाजू आहे. नागरी सहकारी बँकांच्या व्यवस्थापनाची रचना पुढीलप्रमाणे असते :

- १) सर्वोच्च अधिकार असणारी सर्वसाधारण सभा.
- २) सहकारी कायदे-कानून, अधिनियम व संस्थेचे पोटनियम याप्रमाणे असलेले संचालक मंडळ.
- ३) प्रमुख कार्यकारी अधिकारी व अन्य सेवक वर्ग ३.

श्री. महावीर को-ऑप. बँकेचे व्यवस्थापन सहकारी तत्वानुसार चाललेले असून सभासदांनी नियुक्त केलेल्या संचालक मंडळामार्फत व्यवस्थापन केले जाते. प्रत्येक ५ वर्गांनी सभासदांमधून संचालक मंडळ निवडले जाते. सभासदांचा व बँकेचा जास्तीतजास्त विकास व्हावा या हेतूने संचालक मंडळ प्रयत्न करीत असते. सर्वसाधारणपणे आठवड्याच्या प्रत्येक बुधवारी सभा बोलावली जाते. प्रत्येक सभेला मागील सभेत झालेल्या कामकाजाच्या संदर्भात चर्चा होते. त्याच बरोबर कर्ज मंजूरी, थकबाकी, व्यवस्थापनातील अडचणी, नवीन सभासदांना मंजूरी व इतर बँकेच्या संदर्भातील कामाचा आढावा घेऊन चर्चा केली जाते व निर्णय घेतले जातात.

बँकेचे संचालक मंडळ १७ सदस्यांचे असून यात १४ सदस्य सर्वसाधारण सभासदांतून, १ महिला प्रतिनिधी, तर प्रत्येकी १ मागासवर्गीय व आर्थिक-दृष्ट्या दुर्बल घटकांतून नियुक्त केला जातो.

बँकेच्या स्कूण १७ संचालकांच्या संमत्तीनुसार अध्यक्ष व उपाध्यक्ष यांची निवड करण्यात येते. यांची मुदत पोट नियमाप्रमाणे १ वर्षांसाठी असते व ते फेर निवडणुकीस पात्र असतात.

बँकेच्या वाणिजिक सर्वसाधारण स्मेर्नतर संचालक मंडळाच्या पहिल्या सभेत अध्यादा व उपाध्यादा यांची १ वर्षासाठी निवडून आलेल्या संचालका-मधून निवड होते. सर्वसाधारण स्मेर्नतर ३० दिवसांचे आत अशी सभा घ्यावी लागते.

बँकेच्या पोटनियम क्र. ३०(२९) नुसार तयार केलेल्या कर्मचा-यांच्या मरतीचे नियमानुसार संचालक मंडळ, मुख्य कार्यकारी अधिकारी (मॅनेजर) यांची निवड करते. मुख्य कार्यकारी अधिकारी हे संचालक मंडळास जबाबदार असतात. संचालक मंडळाने ठरविलेल्या ध्येय धोरणाची अमलबजावणी करून बँकेचा विकास करणे ही अत्यंत महत्त्वाची जबाबदारी मुख्य कार्यकारी अधिका-याची असते.

सारणी ३. ४. ९

श्री. महावीर को-ऑप. सैवी असेसवस्था माग-९

(बाकडे रम्यात)

वर्ष	समाज			माग मांडकल			संकेत मांडकल			ठेवी			गुत्सणक			कर्म वितरण		
	र.	३.	४.	५.	६.	७.	८.	९.	१०.	११.	१२.	१३.	१४.	१५.	१६.	१७.	१८.	१९.
१९३७-३८	२६४	-	१२५७०	-	४७.६९	४५०३२	-	१७०.५८	२४७९५	-	६०.८८	-	३०८३५	-	१.९२			
१९३८-३९	३७५	१९९	२१९३०	८५६०	५६.३४	८९४०६	४४३७४	२३८.४९	५९२०९	३९७८६	६६.२२	-	६४६२५	३३७९०	१.०९			
१९३९-४०	४९३	३८	२२४७०	९३४०	५४.४०	९९०६२२	२९२०६	२६७.८३	७९५०६	२०३०५	७९.८८	-	८५०३९	२०४०६	१.०६			
१९४०-४१	४४३	३०	२६३२०	३८५०	५९.४९	९८४२८४	७३६७२	४९५.९९	९४४७४	६५९६८	७८.५९	-	९२५७२०	४०६८९	०.८७			
१९४१-४२	५९६	७३	३२३५०	६०३०	६२.६९	२४९०३७	५६७५३	४६७.९३	९७९५९	३४८७७	७४.४९	-	९४४८७७	९९९५७	०.८९			
१९४२-४३	६९३	९७	४२९९०	९०४०	७०.००	५९०३२६	३४९२८९	४६३.०९	५०९४६७	३२९९९६	८६.३०	-	२६८९७९	९२४०९४	०.५३			
१९४३-४४	उ.ना.	उ.ना.	४५९४०	३०३०	उ.ना.	उ.ना.	-	उ.ना.	३०५०६९	२०३७०६	-	-	उ.ना.	-	०.५०			
१९४४-४५	६६७	५४	५०९९०	४९५०	७५.२५	४८३४९२	-	७२४.८८	३८३०४९	७७२८८	७९.२३	-	९२६५५	-	०.५०			
१९४५-४६	७९६	४९	५०६८०	४९०	७०.७८	५९९०५७	२७५६५	७९३.७७	४०६४४०	२३३९९	७९.५३	-	२४९०२५	४८३३०	०.५९			
१९४६-४७	७४३	२७	५९०९०	४९०	६८.७६	५३५३००	२४२४९	७२०.४६	४२६६९४	२०९५४	७९.७९	-	२७५९९३	३४९६८	०.६५			
१९४७-४८	७५७	३४	५९३००	२९०	६७.७७	५०४९९८	३०३०२	६६७.९०	३८५०२४	४९६७०	७६.२४	००	२४३५६४	-३२४२९	०.६३			
१९४८-४९	७८८	३९	५९७००	४००	६५.६९	५८८९४९	८३९५९	७४६.३८	४५९४९२	७४४६८	७८.९२	००	३०४९४८	६०५८४	०.६६			
१९४९-५०	८३३	४५	६४५६०	९२८०	७७.५०	६०२०६६	९४५७७	७२३.५६	४४७८५७	-९५५५	७५.९७	००	३५९९९०	४८०४२	०.७७			
१९५०-५१	९९६	८३	६७४४०	२८८०	७३.६२	६३४८९९	३२०९३	६९३.०३	४७८०५२	३०९५५	७५.३९	६८७९९	४२२५८	७९८६०	०.९०			
१९५१-५२	९४६	३०	६८५७०	९९३०	७२.४८	५८४२०६	-५०६९३	६९७.५५	४९७३०४	-६०७४८	७९.४३	७८६९९	२४८८०६	-९८३२४४	०.६७			
१९५२-५३	९९९	४५	६९२९०	७२०	६९.९२	६४२०२५	५७८०९	६४७.८५	४८५९७८	७८७४	६६.२३	७८६९९	२९२२९५	४३४०९	०.६९			

आरणी प्र. स.स (पुढे चालू...)

क्र.	२.	३.	४.	५.	६.	७.	८.	९.	१०.	११.	१२.	१३.	१४.	१५.	१६.	१७.
१९७६-७७	४३७७	२१६	१६६०१५	६४१२५	२२०.२०	२९९४४६७९	४००५४३६	६०६.९२	२५७०३४४५	३५००७२१	८५.७२	५८७९९५	१५०००५०	१८५८९१८	२६३५२६८	०.७३
१९७७-७८	३८८३	-५०४	१६१९५५	-४०६०	२४७०.७३	३३६६१७०८	३२१२०२९	८५४०.२३	२८५८११६	२५५४७१	८५.२१	७४४७९९५	१५६००००	२०११९०४८	१४६०१३०	०.७१
१९७८-७९	४००५	१२२	१६१६००	७६४५	२४२.०९	३९०१३७००	५९३१९९२	१७६१.२२	३३०६६२७७	४८०८१६१	८४.५८	९३४६४०	१९०८५६५	२२०७४०४५	१९५४९९७	०.६७
१९७९-८०	४९८३	१७८	१००८२२५	३८२५	२४१.०२	४३७५३०५७	४६५९३५७	१०४५९.७३	३६५३८६७७	३४७२४००	८३.५१	९५४३६०	१९९८००	२४६१०३९	२५३६२९४	०.६७
१९८०-८१	४९४३	४०	१२०९०५०	२००८५	२६०.४०	५४४८९१३४	१०२२८७७	१९७३४.०३	४५०१०३९२	८४९९०१५	८२.६२	१३६०६९२०	४०५०५६०	३६१२३६८१	११५१३३४२	०.८०
१९८१-८२	४७३३	९०	१२३५४२५	२६३७५	२६१.०२	६०३५००५३	५८८९९९	१२७५०.९१	४८८४४७१८	३८३४३२६	८०.९४	१२४२६३९५	-११८०५२५	४३२९५९३	७१७१८३२	०.८९
१९८२-८३	५०७७	३१४	१३१९५७५	८४१५०	२६१.४६	६७४८३८४४	७१३९७९१	१३३७२.२७	५९९०३०३३	११०५८३१५	८८.७६	१५०२६६७३	२६००२७८	४७४३०१४६	४१३४६३३	०.७९
१९८३-८४	५३३५	२८८	१३५२०२५	३२४५०	२५३.४३	७४०५०४१०	६५६०५६६	१३८८०.११	६६२२८०९३	६३२५०६०	८९.४४	१५८३६६७३	८०००००	५२०३६६२८	४६०१४८२	०.७९
१९८४-८५	५४५०	११५	१३७६६२५	२४६००	२५२.५९	८४८६७७६०	१०८१७३५०	१५५७२.०६	७६६७३५३०	१०४५४३७	९०.३४	२१६३६६७३	५८०५०००	५०३२४६१३	५२९२९८५	०.७५
१९८५-८६	५६५३	२०३	१४९७६००	१२०९७५	२६४.९२	९५७५९२२६	१०८८७४६६	१६९३८.८३	८६८११०७८	१०१८७५४८	९०.७१	२५८३६६७३	४२०००००	६५२३२०४१	७९०७४८८	०.७५
१९८६-८७	६९१४	१२६१	१७८६५२५	२८८९२५	२५८.३९	११३५६९३०१	१७८९४७५	१६४२५.९९	१०३९४९८८९	१७०८०८८३	९१.५२	३००८६६७३	४२५००००	७५८०२२९३	१०५७०९५२	०.७२
१९८७-८८	८४०३	१४८९	२३५४३२५	५६९८००	२८०.४१	१४१२१७०८६	२७६४७७८५	१६८०५.५६	१३०२८७७५७	२६३४५८७६	९२.२६	३०९८६६७३	७०००००	१०१८५८३३०	२६०५५८३७	०.७८
१९८८-८९	९५४१	१९३८	३२०७०२५	८४६७००	३३५.७१	१६७९६१३२६	२६७४४२४०	१७६०४.१६	१५५९७९०९१	२४२३०१४४	९२.००	३५८३६६७३	५०५००००	१२२०२१५१२	२०६६३३८२	०.७९
१९८९-९०	१०६८५	११४४	३५५५७७५	३५२७५०	३३२.७८	२०७७७७९९५	३९८१३३८९	१९९४५.४६	१९२८९३०९६	३८३७५१९५	९२.८४	४९४३६६७३	१३६०००००	१४३३४००२०	२१३१८५०८	०.७४
१९९०-९१	११७८१	१०९६	४१४९०००	५९३२२५	३५२.१७	२४७८३५७२४	४००६१००९	२१०३६.९१	२२६३६१२७५	३३४६८१७९	९१.३४	५२३८६६७३	२५५१०००	१८३३४६१३	३८९५५५९३	०.८१

आधार : श्री. महावीर को-ऑप. सोचे संस्थित वर्णाचे वार्षिक अहवाल

उ.ना. = उपलब्ध नाही.

४.४ समासद संख्या :

श्री महावीर बैकत स्थापनेमासून आतापर्यन्त प्रतिवर्षी समासद संख्येत सातत्याने वाढ झाल्याचे दिसून येते. या बैकने अलिकडील काळात समासद संख्येत लक्षाणीय वाढ केल्याचे दिसून येते.

सारणी क्र. ४.१ वरून असे लक्षात येते की, १९३७-३८ ते १९४७-४८ या दहा वर्षांत समासद संख्येत ४९३ नी मर पडली. म्हणजे सरासरी ४९ लोक दरवर्षी समासद झाले. या काळात समासद संख्येत १८६.७४ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९४७-४८ ते १९५७-५८ या कालावधीत समासद संख्या ४६० ते वाढली म्हणजे प्रतिवर्षी ४६ नवीन समासद झाले. या कालावधीत समासद संख्येत ६०.७७ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९५७-५८ ते १९६७-६८ या दशकात ९४१ नी समासद संख्येत वाढ झाली. या काळात सरासरीने प्रतिवर्षी ९४ समासद नवीन झाले. म्हणजे या काळात समासद संख्येत ७७.३२ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९६७-६८ ते १९७७-७८ या दहा वर्षांच्या कालावधीत समासद संख्येत १७२५ ने वाढ झाली. म्हणजे १७२ लोक दरवर्षी समासद झाले. या काळात समासद संख्येत ७९.९४ टक्क्यांनी वाढ झाली.

विशेष बाब म्हणजे बैकच्या स्कूण ५३ वर्षांच्या कालखंडात १९७७-७८ या वर्षीच फक्त समासद संख्येत घट झालेली दिसून येते.

१९७७-७८ ते १९८७-८८ या दशकात ४५२० समासदांची मर पडली. म्हणजे या काळात प्रतिवर्षी ४५२ नवीन समासद झाले. या दशकात समासद संख्येत ११६.४० टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९८७-८८ ते १९९०-९१ या तीन वर्षांत मात्र सभासद संस्थेत फार मोठी वाढ झाल्याचे दिसते. या काळात ३३७८ नव्याने सभासद झाले म्हणजे सरासरीने प्रत्येक वर्षी ११२६ लोकांनी बँकेचे सभासदत्व स्वीकारले. या काळात सभासद संस्थेत ४०.२० टक्क्यांनी वाढ झाली. म्हणजेच शेवटच्या तीन वर्षांत प्रत्येक वर्षी सरासरी १३.४ टक्क्यांनी सभासद संस्थेत वाढ झाली. थोडक्यात रौप्य महोत्सवी व सुवर्ण महोत्सवी वर्षांनिमित्त सभासद संस्थेत वाढ झाली.

४.५ वसूल माग मांडवल :

नागरी बँकाच्या आर्थिक व्यवहारात वसूल माग मांडवल अत्यंत महत्त्वाचे असते. कारण या मांडवलावरच बँकेचा विकास अवलंबून असतो. बँकेची वाढती सभासद संस्था, वाढते आर्थिक व्यवहार, वाढता व्याप, वाढते कार्यक्षेत्र (शाखाविस्तार), लोकांची वाढत गेलेली विश्वासार्हता यामुळे दिवसेंदिवस माग मांडवलात वाढही होत गेली आहे.

सन १९९०-९१ या अहवाल वर्षात बँकेचे अधिकृत माग मांडवल रु. ५० लाख असून, मागाची दर्शनी किंमत रु. २५-०० आहे. हे माग मांडवल दोन लाख मागात विभागलेले आहे. मात्र या अहवाल वर्षाअखेर वसूल झालेले माग मांडवल रु. ४९,४९,००० आहे. माग मांडवलात होणारी जलद वाढ विचारात घेऊन व ही मर्यादा वाढविण्याची कायदेशीर गरज लक्षात घेऊन रु. १ कोटीपर्यन्त अधिकृत माग मांडवल वाढविणेसंबंधी पोटनियमात दुरुस्ती सुचविलेली आहे. त्यानुसार बँकेचे अधिकृत माग मांडवल रु. १०० लाख असेल. मागाची दर्शनी किंमत रु. २५-०० राहून, माग मांडवल चार लाख मागात विभागलेले असेल.

सारणी क्र. ४.१ वरून असे स्पष्ट होते की, १९३७-३८ या साली प्रत्येक सभासदाने सरासरी रु. ४८-०० चे माग खरेदी केले होते. यावेळी मागाची दर्शनी किंमत रु. १०-०० होती. म्हणजे प्रत्येक सभासदाने जवळपास ५ माग घेतले होते.

१९४७-४८ मध्ये प्रत्येक समासदाने रु. ६८ चे माग घेतले होते. तर १९५७-५८ मध्ये प्रत्येकाने रु. ६० चे म्हणजे सरासरीने ६ माग खरेदी केले होते.

१९६७-६८ साली प्रत्येक समासदाने सरासरी रु. १०७ माग घेतले होते. १९७७-७८ या वर्षात प्रत्येकाने सरासरी रु. २४८ चे माग खरेदी केले होते.

१९८७-८८ मध्ये प्रत्येक समासदाने सरासरी रु. २८० चे माग घेतले होते. तर १९९०-९१ सालात प्रति समासद वसूल माग मांडविले रु. ३५२ होते. यावरून असे दिसते की सरासरी वसूल मागाचे प्रमाण वाढत आहे.

४.६ खेळते मांडविले :

खेळत्या मांडविलामध्ये प्रामुख्याने वसूल माग मांडविले, राखीव व इतर निधी, ठेवी व इतर देणी, बाहेरून घेतलेली कर्जे, शाखा स्थापना, थकबाकी, व्याज राखीव, देणे व्याज, नफा इ. घटकांचा समावेश होतो. नागरी बँकांचा आर्थिक व्यवहारात खेळत्या मांडविलाला अनन्य साधारण महत्त्व असते.

श्री. महावीर को-ऑप. बँकेच्या खेळत्या मांडविलाची कल्पना सारणी क्र. ४.१ वरून येऊ शकते.

बँक स्थापनेच्या वर्षी खेळते मांडविले रु. ४५,०३२ होते. लगेच दुस-या वर्षी (१९३८-३९) त्यात जवळजवळ दुप्पटीने वाढ झाली आहे. तर १९४७-४८ पर्यंत त्यात जवळजवळ साडे अकरा पटीने वाढ झाली आहे. १९३७-३८ मध्ये प्रतिसमासद खेळते मांडविले रु. १७१ होते तर १९४७-४८ साली त्यात वाढ होऊन ते रु. ६६७ इतके झाले. १९५७-५८ मध्ये प्रति समासद खेळते मांडविले रु. ७६८ इतके वाढले. १९६७-६८ मध्ये प्रति समासद खेळते मांडविले रु. ४६६८ इतके झाले.

गेल्या तीन दशकात सभासद संख्येत ८ पटीने वाढ झाली. मात्र प्रति सभासद खेळते मांडवलात मात्र २७ पटीने वाढ झाली म्हणजे खेळत्या मांडवलाचे प्रमाण जलद गतीने वाढत असल्याचे दिसते.

सन १९७७-७८ मध्ये प्रति सभासद खेळते मांडवल रु. ८,५४० होते. १९८७-८८ मध्ये प्रति सभासद खेळते मांडवल १६,८०६ रुपयांपर्यन्त वाढले. सन १९९०-९१ या शेवटच्या वर्णाी स्फुण खेळते मांडवल रु. २४,७८,३५,७२४ हक्के होते तर सभासद संख्या ११,७८९ हक्की होती. या वर्णाी प्रति सभासद खेळते मांडवल रु. २१,०३७ हक्के होते.

सन १९३७-३८ मध्ये बीके खेळते मांडवल रु. ४५,०३२ होते. १९४७-४८ मध्ये त्यात वाढ होऊन ते रु. ५,०४,९९८ रुपये झाले. म्हणजे या दहा वर्णांच्या कालावधीत खेळत्या मांडवलात रु. ४,५९,९६६ ने निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे प्रत्येक वर्णाी ४५,९९६.६ रुपयांनी खेळते मांडवल वाढले या काळात खेळत्या मांडवलात १०२१.४२ टक्क्यांनी वाढ झाली असे म्हणता येईल.

सन १९४७-४८ ते १९५७-५८ या दशकात खेळते मांडवले ४,२९,३७० रुपयांनी वाढले. म्हणजे प्रतिवर्णाी ४२,९३७ रुपयांनी खेळते मांडवल वाढत गेले. या काळात खेळत्या मांडवलात ८५.०२ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९५७-५८ ते १९६७-६८ व १९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालखंडात अनुक्रमे ९१,३८,६७५ रुपयांनी व २,३०,८८,६६५ रुपयांनी खेळत्या मांडवलात वाढ झाली. म्हणजे ९७८.०५ टक्क्यांनी व २२९.२१ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९७७-७८ ते १९८७-८८ या दशकात खेळत्या मांडवलात १०,८०,५५,३७८ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे प्रतिवर्णाी १,७८,०५,५३७.८ रुपयांनी खेळते मांडवल वाढले. याकाळात खेळत्या मांडवलात ३२५,८४ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९८७-८८ ते १९९०-९१ या कालावधीत केल्या मांडवलात १०,६६,१८,६३८ स्मर्यानी वाढ झाली. या तीन वर्षांत प्रतिवर्षी सरासरी ३,५५,३९,५४६ स्मर्यानी केलते मांडवल वाढले. या काळात केल्या मांडवलात ७५.५० टक्क्यानी वाढ झाली.

४.७ ठेवी :

बँकेत ठेवलेली ठेव ही अधिक सुरक्षित व गरजेच्यावेळी मागणी केल्यावर मिळणारी ठेव म्हणून पाहिली जाते. महावीर बँकेत ठेव ठेवणारे ठेवीदार श्रद्धेने विश्वासाने ठेव ठेवतात. अशा सर्व ठेवीदारांच्या सहकार्यामुळे बँकही प्रगती पथावर जात आहे.

गुंतवणूक बाजारात राष्ट्रीय बचत रोखे, आर्थिक गुंतवणूकीसाठी बाजारात कंपनी शेअर्स, इंदिरा विकासपत्रे, किसान विकासपत्रे व युनिट ट्रस्ट अशी अधिक व्याज देणारी आव्हाने असतानाही ठेवीतील वाढ ही बँकेचे जनमानसातील विश्वासाचे प्रतीक आहे.

ठेव वाढीसाठी बँक सर्व शाखांना उद्दिष्ट ठरवून देते तसेच ठेवी वाढीच्या दृष्टीने प्रत्येक शाखेच्या वर्षापन दिनी ' ठेव सप्ताह ' आयोजित केला जातो. याचा अतिशय चांगला फायदा झाला आहे. या कामी संचालक, कर्मचारी, ठेवीदार व हितचिंतक यांच्या प्रयत्नामुळे ठेवीच्या वाढीस गती मिळाली आहे.

बँकेच्या ठेवी वाढविण्यासाठी अधिक गती मिळावी म्हणून बँकेने सन १९८२ नंतर विचारपूर्वक पुढील योजना सुरू केल्या आहेत.

- १) निरंतर ठेव योजना, २) पेन्शन अथवा ग्रॅज्युएटी ठेव योजना,
- ३) लक्षाधीश ठेव योजना, ४) महावीर कॅश सर्टिफिकेट्स इ.

या योजनेशिवाय दाम दीडपट, दाम दुप्पट, दाम तिप्पट, आवर्ती पुनर्गुंतवणूक, पिग्मी ठेवी, मुदत बंद ठेवी इत्यादी बचतीच्या विविध योजना आहेतच. तसेच बचत ठेव, चालू बँक ठेव, इतर ठेव, मागणी देय ठेवी इत्यादी ठेवी स्वीकारल्या जातातच.

या बँकेस, मारताबाहेर राहाणा-या व मारतामध्ये परकीय चलनातील रक्कम ठेवण्याकरिता जी अनिवासी ठेव योजना आहे त्यास रिझर्व बँकेने परवानगी दिली आहे.

सारणी क्र. ४.१ वरून असे लक्षात येते की, बँकेच्या स्थापनेच्या वर्षी म्हणजे १९३७-३८ या वर्षी रु. २७,४१५ इतकी ठेव होती. सैबत्या मांडवलात ठेवींचे प्रमाण जवळजवळ ६१ टक्के होते. दुस-याच वर्षी या ठेवी दुप्पटीपेक्षा जास्त वाढल्या आहेत. म्हणजे ठेवी वाढीचे प्रमाण सुद्धातीला बरेच चांगले होते.

१९३७-३८ मध्ये स्फूण ठेवी रु. २७,४१५ होत्या. यात वाढ होऊन १९४७-४८ मध्ये स्फूण ठेवी रु. ३,८५,०२४ इतक्या झाल्या. या १० वर्षांच्या कालावधीत ठेवीत रु. ३,५७,६०९ नी निव्वळ वाढ झाली. म्हणजेच ठेवीत १३०४.४३ टक्क्यांनी वाढ झाली. ही वाढ प्रत्येक वर्षी सरासरी १३०.४४ टक्के दराने झाली.

सन १९४७-४८ ते १९५७-५८ या कालखंडात ठेवीत ३,२५,७२७ रुप्यांनी वाढ झाली. म्हणजेच या कालावधीत ठेवीत ८४.६० टक्क्यांनी वाढ झाली ही वाढ प्रतिवर्षी सरासरी ८.४६ टक्के दराने झाली.

१९५७-५८ ते १९६७-६८ या दशकात ठेवीत ८०,७३,५४९ रुप्यांनी वाढ झाली. म्हणजेच या दहा वर्षांत ११३५.९२ टक्क्यांनी ठेवीमध्ये वाढ झाली. ही वाढ प्रतिवर्षी सरासरी ११३.५९ टक्के दराने झाली.

सन १९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालखंडात ठेवीत १,९४,७३,८१६ रुप्यांनी मर पडली. म्हणजे या काळात २२१.६९ टक्क्यांनी ठेवीत वाढ झाली. प्रतिवर्षी सरासरी २२.१६ टक्के दराने ठेव वाढली.

सन १९७७-७८ ते १९७७-८८ या दहा वर्षांच्या कालावधीत रु. १०,२०,२९,६४१ नी ठेवीत निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे या काळात ठेवीत सुमारे ३६१.०६ टक्क्यांनी वाढ झाली. ही वाढ प्रतिसर्णी सरासरी ३६.१० टक्के दराने झाली.

१९७७-८८ ते १९९०-९१ या शेवटच्या तीन वर्षात ठेवीत सुमारे ९,६०,७३,५१८ रुप्यांनी मर पडली. म्हणजे या तीन वर्षात प्रतिसर्णी ३,२०,२४,५०६ रुप्यांनी ठेव वाढली.

या काळात ठेवीत ७३.७४ टक्क्यांनी वाढ झाली. ही वाढ प्रतिसर्णी २४.५८ टक्के दराने झालेली दिसून येते.

सर्कदरीत श्री. महावीर बँकेच्या ठेवीत सातत्याने वाढ होत गेल्यानेच बँकेचा विक्रीांगी विकास घडून आला व बँकेने कोल्हापूर जिल्हात एक महत्वाचे स्थान प्राप्त केले आहे.

४.८ गुंतवणूक :

विशेषतः बँकाना गुंतवणूक करीत असताना रोखता लाभप्रदता व सुरक्षितता या तीनही महत्वाच्या तत्वांचा विचार करावा लागतो. बँका रोखता व लाभप्रदता यात योग्य तो समन्वय साधून योग्य नफा मिळविण्यासाठी प्रयत्नशील असतात. बँका लोकांकडून ठेवी गोळा करतात. त्याप्रमाणे कर्जेही देतात.

श्री. महावीर को-ऑप. बँक, बँकिंग रेग्युलेशन ॲक्टमधील तरतुदीप्रमाणे योग्य ते तरते भांडवल (लिक्विडिटी) ठेवत आली आहे. बँकेच्या वाढलेल्या ठेवी व स्वनिधीची किफायतशीर गुंतवणूक करणे. बँकेच्या यशस्वीतेचे एक महत्वाचे तत्व आहे. समासदांच्या आर्थिक उन्नतीच्या दृष्टीने त्यांच्या गरजेनुसार अर्थसाहाय्य करून राहिलेली रक्कम पुढील प्रकारात गुंतविली जाते.

- १) मध्यवर्ती सरकारी कर्ज रोखे
- २) महाराष्ट्र राज्य कर्ज रोखे
- ३) सहकारी बँकेचे शोअर्स
- ४) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक, मुंबई - मुदत बंद ठेव
- ५) कोल्हापूर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक, कोल्हापूर - मुदत बंद ठेव
- ६) इतर बँकेतील - मुदत बंद ठेव इत्यादी.

रिझर्व्ह बँकेच्या नियमाप्रमाणे एकूण मुदत व मागणी देयतेच्या २५ टक्के रक्कम बँकेने खालील गुंत्वणूक प्रकारात गुंत्वून रिझर्व्ह बँकेच्या नियमांचे पालन केले आहे.

- १) महाराष्ट्र राज्य विकास कर्जरोखे, १९९२ - १ लाख रुपये
- २) महाराष्ट्र राज्य विकास कर्जरोखे, १९९३ - १ लाख ५६ हजार रुपये
- ३) भारतीय औद्योगिक विकास बँक बॉन्ड, २००२ - ५ लाख रुपये
- ४) एम.एस.सी. बँक, मुंबई - मुदत बंद ठेव - २० लाख रुपये
- ५) के.डी.सी.सी.बँक, कोल्हापूर - मुदत बंद ठेव - ५ कोटी ४५ लाख रुपये

सारणी क्र. ४.१ मध्ये उपलब्ध असलेल्या आकडेवारीवरून असे लक्षात येते की, बँक स्थापनेच्या वर्गाची कोणतीही गुंत्वणूक झालेली नाही. सन १९४०-४१ या सहकारी वर्गात मात्र १००० रुपयांची गुंत्वणूक झाली. त्यानंतर १९४५-४६ मध्ये ही गुंत्वणूक २५,९५३ इतकी झाली. यानंतरच्या काळात मात्र सातत्याने गुंत्वणूक होत गेल्याचे दिसते. सन १९४७-४८ मध्ये ही गुंत्वणूक ४५,४५३ रुपयांपर्यन्त वाढली.

सन १९४७-४८ पासून १९५७-५८ पर्यन्त गुंत्वणूकीत ४०,१४४ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे या दहा वर्गात सरासरी ४,०१४.४ रुपयांनी गुंत्वणूक वाढत गेली. या कालावधीत गुंत्वणूकीत ८८.३२ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९५७-५८ ते १९६७-६८ या दशकात गुंतवणूक ३९,६१४ रुपयांनी वाढली. म्हणजे प्रत्येक वर्षी सरासरी ३९६१.४० रुपयांनी गुंतवणूक वाढत गेली. या काळात गुंतवणूकीत ४६.२८ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९६७-६८ ते १९७७-७८ या काळावधीत गुंतवणूकीत ७३,२२,७८४ रुपयांनी मर पडली. म्हणजे प्रत्येक वर्षी सरासरी ७,३२,२७८.४ रुपयांनी गुंतवणूकीत वाढ झाली. या काळात गुंतवणूकीत ५८४८.३६ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९७७-७८ ते १९८७-८८ या दहा वर्षांच्या कालावधीत २,३३,३३६,७८ रुपयांनी गुंतवणूकीत निव्वळ मर पडली. म्हणजे प्रत्येक वर्षी सरासरी २३,३३,३६७.८ रुपयांनी गुंतवणूक वाढली. या काळात गुंतवणूकीत ३१३.२९ टक्क्यांनी वाढ झाली.

तसेच १९८७-८८ ते १९९०-९१ या अखेरच्या तीन वर्षांत गुंतवणूकीत २,१६,०९,००० रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली म्हणजे प्रत्येक वर्षी सरासरी ७२,००,३३३.३ रुपये गुंतवणूक झाली. या काळात गुंतवणूकीत ७०.१७ टक्क्यांनी वाढ झाली.

४.९ कर्ज वितरण :

बँकेच्या ठेवीमध्ये ज्याप्रमाणे वाढ झाली, त्याप्रमाणेच कर्ज वितरणामध्येही वाढ झाली आहे. बँक अल्प मुदतीची मध्यम मुदतीची व दीर्घ मुदतीची कर्जे देते.

सारणी क्र. ४.१ वरून असे दिसून येते की श्री. महावीर को-ऑप बँकेने स्थापनेमासूनच गरजू लोकांना कर्ज पुरवठा करण्यात महत्वाची भूमिका बजावली आहे. बँकेने १९३७-३८ या पहिल्याच वर्षी ३०,८३५ रुपयांची कर्जे दिली. दुस-याच वर्षी कर्ज वाटपात दुपटीपेक्षा जास्त वाढ झाली.

सन १९३७-३८ ते १९४७-४८ या कालावधीत कर्ज वितरणात २,१२,७२९ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे प्रत्येकी सरासरी २१,२७२.९ रुपये कर्ज वितरण करण्यात आले. याच काळात कर्जवितरणात ६८९.८९ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९४७-४८ ते १९५७-५८ या दहा वर्णांच्या कालावधीत १,५८,५१७ रुपयांनी कर्ज वाटपात वाढ झाली. म्हणजे प्रत्येक वर्णी सरासरी १५,८५१.७ रुपये कर्ज वाटप करण्यात आले, या दशकात कर्ज वितरणात ६५.०८ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९५७-५८ ते १९६७-६८ या कालावधीत कर्ज वितरणात ३६,१९,००१ रुपयांनी वाढ झाली. प्रत्येकी सरासरी ३६१९००.१ रुपये कर्जाचे वाटप करण्यात आले. या कालखंडात कर्ज वाटपात ९००.०६ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालखंडात कर्ज वितरणात १,६०,९७,९६६ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. म्हणजे प्रत्येक वर्णी सरासरीने १६,०९,७९६.६ रुपये कर्ज वाटप करण्यात आले. या दहा वर्णांच्या काळात कर्ज वाटपात ४००.३४ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९७७-७८ ते १९८७-८८ या कालावधीत कर्ज वितरणात ८,१७,३९,०८२ रुपयांनी वाढ झाली. म्हणजे या दहा वर्णांच्या काळात प्रत्येक वर्णी सरासरी ८१,७३,९०८.२ रुपये कर्ज वितरण करण्यात आले. या काळात कर्ज वितरणात ४०६.२८ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९८७-८८ ते १९९०-९१ या कालावधीत कर्ज वाटपात ८,०४,७७,४८३ रुपयांनी वाढ झाली. म्हणजे या तीन वर्णांच्या काळात प्रत्येकी २,६८,२५,८२७.६६ रुपये कर्ज वाटप करण्यात आले. या काळात कर्ज वाटपात ७९ टक्क्यांनी वाढ झाली.

श्री महावीर बँकेच्या ठेवीत ज्या प्रमाणे वाढ होत गेली त्याप्रमाणे कर्ज वाटपात सातत्याने वाढ झालेली दिसून येते. सहकारी बँकेकडून जे कर्ज वितारण केले जाते त्या स्फुण कर्जापैकी ६० टक्के कर्ज रक्कम अग्रक्रम दोत्रास दिले पाहिजे असे रिझर्व बँकेने नियंत्रण घातले आहे. त्याप्रमाणे श्री. महावीर बँकेने या नियमाचे पालन करूनच कर्जाचे वाटप केले आहे. सन १९९०-९१ अखेर स्फुण कर्ज वाटप रु. १८,२३,३५,६१३ इतके झाले असून यामध्ये रिझर्व बँकेने ठरवून दिलेल्या अग्रक्रम दोत्रास रु. ११,०६,८६,००० इतके कर्ज दिले आहे. त्याचे प्रमाण ६०.७० टक्के इतके आहे.

रिझर्व बँकेने आपल्या परिपत्रक क्र. यु.बी.डी. नं. १०५-यु.बी. १७ (ब) १९८६-८७ तारीख २७ जून, १९८७ अन्वये अग्रक्रम दोत्रात मोडणा-या व दुर्बल घटकासाठी दिल्या जाणा-या कर्ज प्रकारांची यादी खालीलप्रमाणे दिली आहे.

- १) शैतीपूरक व्यवसायासाठी दिलेली व्यक्तीगत कर्ज,
- २) लघु उद्योग, कुटिरोद्योग व नवीन ऊर्जा निर्माण करणा-या साधनासाठी-उपकरणासाठी दिलेली कर्ज,
- ३) रस्ता व जलवाहतूक करणा-यांना दिलेली कर्ज.
- ४) अत्यावश्यक वस्तूंची किरकोळ विक्री करणारे शास्त भाव, दुकानदार व इतर किरकोळ दुकानदार.
- ५) छोटे व्यवसाय करणा-या व्यक्ती
- ६) व्यावसायिक व स्वयंरोजगार करणारे
- ७) शैक्षणिक कर्ज (शैक्षणिक संस्थांना दिलेल्या कर्जाचा यात अर्त्ताव नाही.)
- ८) घरासाठी दिलेले रु. २५,०००-०० पर्यन्तची कर्ज
- ९) किरकोळ सर्वासाठी दिलेली रु. ५००-०० पर्यन्तची कर्ज.

वरीलप्रमाणे सर्व अग्रक्रम दोत्रास श्री महावीर को-ऑप. बँकेने कर्ज वितारण केले आहे.

सारणी क्र. ४.२ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे बँकेने विविध दोत्रासाठी कर्ज पुरवठा केला आहे. सन १९८२ ते १९९१ या दहा वर्षांच्या कालखंडात बँकेने स्फूण कर्ज पुरवठ्यात कोणकोणत्या दोत्रांना प्राधान्य दिले आहे हे समजून येते. १९९१ मध्ये धरबांधणी व दुर्दुस्तीसाठी सर्वात जास्त कर्ज पुरवठा केल्याचे दिसते. तर सर्वात कमी कर्ज धार्मिक कारणासाठी दिले आहे.

तसेच ढोबळमानाने असे दिसते की, सन १९८८ साली लघुउद्योग दोत्राला १५ टक्के कर्ज पुरवठा झाला. त्यानंतरच्या काळात मात्र ते प्रमाण घटत गेलेले दिसते. किरकोळ व्यापारासाठी दिल्या जाणा-या कर्जाचे प्रमाण देखील कमी होत गेल्याचे दिसते. १९८७ पासून स्फूण कर्ज वितारणापैकी स्वयंरोजगार दोत्राला होणारा कर्ज पुरवठा वाढत गेल्याचे दिसते. १९८८ पासून धरबांधणी व धरदुर्दुस्तीसाठी जास्त प्रमाणात कर्ज पुरवठा झाल्याचे दिसते. इतर कारणासाठी कर्ज वितारणाचे प्रमाण कमी झाल्याचे दिसते.

(बाकड़े कासात)

वतु. उंश

वतु.	उंश	३०-६-६२	३०-६-६४	३०-६-६५	३०-६-६७	३०-६-६८	३०-६-६९	३०-६-९०	३०-६-९९
१. लभुयोग		३६.४४ (८.४९)	३५.५८ (६.८४)	उ.ना.	५६.२७ (७.४२)	९५३.८० (९४.०९)	९६२.६६ (९३.३३)	९३८.०५ (९.६३)	९४६.८५ (८.०५)
२. धातुक ब्यापार		९८.९८ (४.३८)	५९.६६ (९.९३)	उ.ना.	९०७.०२ (९४.९२)	९०३.८६ (९०.२०)	९५७.३५ (९२.९०)	२०५.८६ (९४.३६)	३०५.५७ (९६.७६)
३. किलोक ब्यापार		९९३.४५ (२६.२०)	५४.८९ (११.५७)	उ.ना.	५६.५६ (६.९३)	७९.०८ (६.९८)	९२७.८९ (९०.४८)	९४०.४५ (९.८०)	९७५.६८ (९.६३)
४. स्वयंरोकाार		९.५० (०.३५)	०.९८ (०.०४)	उ.ना.	१०९.३३ (९४.४०)	९५०.९० (९४.८९)	९४९.९५ (९२.२२)	९४७.५० (९०.२९)	२००.७७ (९९.०९)
५. बहातू		९९८.५९ (२७.३७)	९४.९८ (१९.८६)	उ.ना.	७९.६५ (९.४५)	८४.२९ (८.२८)	९०९.६५ (८.९९)	९३७.४५ (९.५९)	९६९.४५ (८.८५)
६. शिवाण		२.६० (०.६०)	९.७२ (०.३३)	उ.ना.	०.५९ (०.०६)	०.८३ (०.०८)	९.७४ (०.९४)	५.२४ (०.३७)	५.८९ (०.३२)
७. धर बांयणी व दुकली		२४.८८ (५.७५)	३०.९७ (६.५३)	उ.ना.	२९.२८ (२.८०)	९४९.५९ (९३.८९)	९९०.९७ (९५.६५)	२९७.९४ (२०.७३)	४०३.९८ (२२.९६)
८. धार्मिक		-	२.९५ (०.६२)	उ.ना.	-	-	-	-	०.९५ (०.००८)
९. लभना (बायटी)		-	८४.४२ (१७.८०)	उ.ना.	९.३५ (०.९६)	०.९२ (०.०९)	६०.८२ (४.९८)	६२.३४ (४.३४)	८४.५५ (४.६४)
१०. सीवीघटी		-	-	उ.ना.	५६.६५ (६.९०)	५०.७९ (४.९९)	६४.५० (५.२९)	८०.८० (५.६४)	९०३.९३ (५.६४)
११. इतर		९९६.५९ (२६.९३)	९९२.३२ (२३.६८)	उ.ना.	२९८.२० (३९.३४)	२६०.६० (२५.५८)	९९५.४९ (९६.०२)	२९८.५७ (९५.२५)	२३५.५४ (९२.९२)
सूण :		४९२.९५ (९००)	४७४.३० (९००)		७५८.०२ (९००)	९०९.५८ (९००)	९२२.०.२२ (९००)	९४३.४० (९००)	९८३.३६ (९००)

बापार : श्री. महावीर की-ऑप. की-के, कोल्हापुर मूल्य कापीलीयन माहिलीयका
टीप : ईवालीक कं सूण कं एक्केसी टकेवारी इरीवितान.
उ.ना. : उपलब्ध नाही.

४.१० राखीव निधी :

बँकेच्या स्फूर्ण राखीव निधीत इतर अनेक प्रकारचे निधी समाविष्ट केलेले असतात. यामध्ये विशेषतः इमारत निधी, लार्माश, समूह्य निधी, बुडित कर्ज संशयीत निधी, गुंतवणूक विचलन निधी, धर्मादाय, देणगी निधी, उपदात निधी, आकस्मिक निधी इत्यादी निधींचा समावेश होतो.

बँकेच्या स्फूर्ण नपभामधून इतर सर्वप्रकारच्या निधीची तरतूद करून व संचालक मंडळाने ठरविलेल्या प्रमाणात बानेसची रक्कम वजा करून शिल्लक राहिलेल्या रकमेतून २५ टक्के रक्कम राखीव निधी म्हणून ठेवली जाते.

या बरोबरच शिल्लक रकमेतून संचालक मंडळाने ठरविलेल्या दराने समासदाना लार्माश दिला जातो व उर्वरित रक्कम इमारत निधीकडे वर्ग केली जाते.

सारणी क्र. ४.३ वरून असे स्पष्ट होते की -

सन १९३७-३८ मध्ये राखीव निधी फक्त २७५ रुपये होता. त्यात प्रतियुर्णी वाढ झाल्याने १९४७-४८ मध्ये तो ४२,३५३ पर्यन्त वाढला. उपलब्ध आकडेवारीनुसार या कालावधीत राखीव निधीत ४२,०७८ रुप्यांनी मर पडली म्हणजे या दहा वर्णात प्रत्येक वर्णी सरासरीने ४२०७.८ रुप्यांनी राखीव निधीत वाढ झाली. या कालखंडात राखीव निधीत सुमारे १५,३०१.०९ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९४७-४८ ते १९५७-५८ या दशकात राखीव निधीत ३९,३४७ रुप्यांनी वाढ झाली. ही वाढ जवळजवळ दुप्पट इतकी आहे. प्रत्येक वर्णी सरासरी ३९३४.७ रुपये राखीव निधी वाढला. या कालावधीत राखीव निधीत ९२.९० टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९५७-५८ ते १९६७-६८ या कालखंडात राखीव निधीत २६,०२६७ रुप्यांनी वाढ झाली. म्हणजे या दहा वर्णांच्या काळात प्रत्येक वर्णी

बाली ३. ४.३ (उडे बाली...)

१.	२.	३.	४.	५.	६.	७.	८.	९.	१०.	११.	१२.	१३.	१४.	१५.	१६.
१९५३-५४	७९४८४	२८८३	३०६७९	३१९६	२४.३७	४३७९९	२८९३	३३१२०	-३०३	७५.६३	२००८६	२९१०	६०.६५	३.११.	-
१९५४-५५	७५९३८	४५५४	५४९००	-५२४७	१२.८८	४२९००	-१६९९	३६६०६	३५५६	८७.९२	२००४६	- ४०	५४.६६	३९३००	८.७
१९५५-५६	७६३३०	३९२	६७९३	१३६९	१४.४२	४७७९३	४९९३	४०३००	३६२४	८५.५८	२०१३२	८६	४९.९६	२९२०९	७.५
१९५६-५७	७८२३९	१९०९	८०४	२०८९	१६.९३	५२४०४	५३९९	४३४३०	३९३०	८२.८८	२२९०६	९७४	५०.९०	२८०६६	६.०
१९५७-५८	८१७००	३४६९	९९६४९	२७५६	१९.५०	५९६४९	७२४५	४७०६९	४५८९	८७.५०	२४४५४	२०४८	५०.३०	३०५४४	७.५
१९५८-५९	८८०५२	६३५२	९४२६	२४६६	१९.३९	७३३५६	१३५०७	५९०३०	१९०९९	८०.६९	२४४६५	८९९	४२.२९	२९३०९	५.२
१९५९-६०	९५४८८	७३७६	९४७४	६९६	१९.२३	७६६८०	३५३४	६९९४८	२९९८	८०.७९	२९९२९	४५५६	४८.३०	२५३२९	३.८
१९६०-६१	१०३५७४	७९५६	१०३०७	५५६५	२०.३६	९७९६६	२३७३६	७९४०९	९७४६९	७९.६४	३४८०५	४८८४	४३.८३	२८०६६	३.३
१९६१-६२	११२४५६	१९९२२	११३४७	९०४०	१६.४८	१२९५०४	२९७८८	१०८४५७	२८७४८	८३.५२	५०२२५	९५४२०	४६.४४	२७४८७	२.५
१९६२-६३	१४३९९३	२०६९७	१३४७७	९३०	१४.६२	१४६९३२	१७४८८	१२५४५५	९७९८	८५.३८	५०७५९	५२६	४०.४५	२७५३४	२.३
१९६३-६४	१५३९५५	१०८४२	१०९१८	२८७४९	२२.७९	२२२०९४	७४६६२	१७०८४	४५४९९	७७.२९	४५३३९	-९४२०	२८.८७	३८५३४	२.५
१९६४-६५	१९२०५८	३८९०३	६४९२२	१३९०४	२०.२५	३१६५७५	९५४८९	२५२४५३	८९५७७	७९.७४	६६००२	१६६७९	२६.९४	५८८९३	२.६
१९६५-६६	२३२३९६	४०३३८	८०६९९	१६६३९	१५.८९	५१०८२८	१९४२४३	४३००५७	१७४०४	८४.९९	१०९९३२	३५९३०	२३.५२	३.११.	३.११.
१९६६-६७	२८८९१०	५४७९४	८९५६९	८००	२५.२८	३५४३२९	-१५६५७७	२६४७६०	-१६५२९७	७४.७२	११६५९३	१५४६९	४४.०४	३.११.	-
१९६७-६८	३४९९६९	५३८५९	८९८६५	३०४	१३.५९	६६९०६९	३०६७४०	५७९२०५	३०६४५५	८६.४९	१४४७७७	२६४८४	२५.०५	३.११.	-
१९६८-६९	३९५५४९	५३५८२	१३२९२२	४२२५७	१२.४९	१०७७४३	३५६४०२	९२५३४९	३५४९३६	८७.५९	१४०६९४	४६९७	१५.९६	३.११.	-
१९६९-७०	४४२४४९	५६८९२	१८२२३	५०२०९	१५.७८	११५४५६३	५७९००	९७२३४०	४९९९	८४.२२	२०९८०३	५४९०९	२०.७५	४२६४५९	-
१९७०-७१	६९९४७७	९९०५६	१८४२९९	९९९८	१३.४९	१३६५६३०	२१९०७७	११८३३९९	२०९०५९	८६.५९	३०९२४२	१०३४३९	२५.८४	५६६८७०	७.२
१९७१-७२	८२२७७७	१४०५८०	८८७६	-९५५९५	६.९९	१४३९९९८	६६३०८	१३२२९२२	१६०८९३	९३.७४	३७२०८९	६६८४७	२७.७२	१६०६६४	१९.९
१९७२-७३	८२९६६७	६९०९०	१०५८४९	१०९३५	६.२६	१६९१७५८	२५५०६०	१५८५९१७	२४४३२५	९३.७४	४७२८४०	२९८५९	२५.३४	१७९९९९	१२.४
१९७३-७४	८७७७४	-५९९९३	२५८४२२	१५२६९९	१२.२६	२१०८९२४	४९७९६६	१८५०४३२	२६४५४५	८७.७४	५८९८८८	१८८०२८	३९.८८	१७९९९५	१२.४
१९७४-७५	११३५०९०	२७७०३६	१७७९८६	-११०७४	५.५३	२६७७७५५	५६५८३९	२५३६७६९	६७३३७७	९४.७७	७५६००९	१६६६३३	२९.९२	२८५४९६६	२९.५

आवृत्ति क्र. ५.३ (सुटे बाह्य...)

१.	२.	३.	४.	५.	६.	७.	८.	९.	१०.	११.	१२.	१३.	१४.	१५.	१६.
१९७५-७६	११८००८	१४५१८	४४७	४.३८	३३५०८२	७२१३२७	३२४७७५	७२६८०	१५.६२	१०८१२१	१५३१२०	२७.९९	३४९७०६५	२१.८	
१९७६-७७	१४२८१०	१७२८३३	२४२००	४.१६	४१५३४७७	७५७३५५	३९८६४४	७३३१५५	१५.८४	११४११५६	२३२२७५	२८.६७	३.५५.		
१९७७-७८	१७०९५६०	२८१४५०	११२४७	३.९७	४८३५१६६	६८०३९	५६४४५५	६६२७१२	१६.०३	१३४९९७८	२०८७८२	२९.०७	६१६६१६६	३०.६	
१९७८-७९	१९६०६७२	२५७७१२	११६२००	२.२२	५२३०९६८	३९५४५२	५११४७६८	५०१३३२	१७.७८	१३३११४०	-१०८३८	२६.१८	७४७७४५६	३३.५	
१९७९-८०	२१९८९५६	२३०५२४	१६२११२	३.४९	५६४५३९८	-५८५५००	४४८३२८६	-६३१४८२	१६.५१	१६१७१२३	२७८७८३	३६.०९	६४०८९४४	३६.०	
१९८०-८१	२३३७४५३	१३१२४७	१६६८०२	५.६५	५८३५०२७	११८०१२९	५४५६८३३	१०१३५२७	१४.३५	२००२२४०	३८५३१७	३६.४३	५७२२११३	१५.८	
१९८१-८२	२७५४५९५	४१८९७२	३६३२५५	५.१५	७०४८७३२	१२२३००५	६६८६६४	११८६६४	१४.८५	२४२२५५९	४२०३०९	३६.२४	६६६८७४८	१५.४	
१९८२-८३	३०५४८८८	२९८४७३	२५८२३८	३.२९	७८४४४७४	७९५७५२	७५८३३६	९००७५९	१६.७१	२५०२१३२	१४९५८३	३३.९१	९५८६२५९	२०.२	
१९८३-८४	३३२५९९०	२७११०२	५०१५१	३.४४	८५७५१२	११२३०३८	८५९०३३	१००२७८७	१६.५६	२०५१८५४	१७७७२२	३१.७८	८५१०८८९	१६.३	
१९८४-८५	३५०९४७३	१७५४७३	२३९८७५	२.३४	१०२३४६००	१२६७०८८	९९५७०५	१३३५७०२	१७.६६	३२७९८५६	५२८००२	३२.८२	१०९९४०६६	१८.६	
१९८५-८६	३५३३८३३	३२३५०	२९२६४२	४.२९	१२४१६५१२	२१८१११२	११८८३९५	१८८१२७०	१५.७१	४०९१०६४	७५९९०८	३३.९९	११३३२९७४	१७.३	
१९८६-८७	३७११४००	१७७५७७	४८०६४	३.४०	१४१४५९७२	१७२९५६०	१३६६५२०८	१७८१२१३	१६.६०	४३३२९६३	२९३९९९	३१.७१	११३५३४७२	१४.९	
१९८७-८८	३९४७८५५	२३६४५५	१९५४८४	३.५६	१७२४९३६१	३१०३३८९	१६६५३१३	२९८७९०५	१६.५४	५२९९३२४	१६६३६९	३१.८२	१११३९९०१	१०.९	
१९८८-८९	४३९७८६९	४४९९७४	६२८३८९	२.९१	२१५७८०१७	४३२८५६	२०९४५३८	४२९६५१५	१७.०९	६२४५३३८	९४६०१४	२९.८१	११९५३२१३	९.८	
१९८९-९०	४७१६२७४	३२८४०५	१५७६६	३.०६	२५५९९०७६	४०२१०२९	२४८३८९९	३८६४६३३	१६.९३	७२३४८८३	९८५५५५	२९.१६	१५९८५३५४	११.१	
१९९०-९१	५३१८८९३	६३६६१९	१०७७८७	३.४८	३०५८३५७	५३६९१११	२९८९०००	५०६५७९	१६.५२	८८३०३१०	१६०५१७	२९.५७	१५२६१०३७	८.३	

वापस : श्री. महावीर को-ऑप. सोसि लिमिटेड वापस के मासिक बकाया।
 उ.ना. = उपलब्ध नहीं।

सरासरी २६,०२६.७ रुपयांनी राखीव निधी वाढला. या काळात राखीव निधीत ३१८.५६ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९६७-६८ पासून १९७७-७८ पर्यन्त राखीव निधीत १३,६७,९९१ रुपयांनी वाढ झाली. प्रत्येक वर्णी सरासरी १,३६,७९९.१ रुपयांनी राखीव निधीत भर पडली. या कालावधीत राखीव निधीत ४००.०३ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९७७-७८ ते १९८७-८८ या दशकात राखीव निधीत २२,३७,९३५ रुपयांनी वाढ झाली. म्हणजे प्रत्येक वर्णी सरासरी २,२३,७९३.५ रुपयांनी हा निधी वाढला. या काळात राखीव निधीत १३०.८८ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९८७-८८ ते १९९०-९१ या अल्फ्रीडल तीन वर्णात राखीव निधीत १४,१४,९९८ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. प्रत्येक वर्णी सरासरी ४,७१,६६६ रुपयांनी हा निधी वाढला. या काळात राखीव निधीत ३५.८५ टक्क्यांनी वाढ झाली.

४.११ नफा व लामाशा वाटप :

कोणत्याही सहकारी संस्थेचे, नफा मिळविणे हे महत्वाचे उद्दिष्ट नसते. परंतु मावी काळात व्यवसाय वाढीसाठी अर्थात मांडवल उभारणी आवश्यक असते. लामाशा वाटपाचे प्रमाणे पूर्णतः नफ्यावरच अवलंबून असते. सेवा हे मुख्य उद्दिष्ट डोळ्यासमोर ठेवूनच सहकारी बँक नफा मिळविते. या नफ्यातील काही हिस्सा आपल्या समासदांना म्हणजेच ज्यांनी बँकेच्या माग मांडवलात भर धातली आहे त्यांना लामाशा स्वरुपाने देते. श्री. महावीर बँकेच्या नफ्याचा तपशील सारणी क्र. ४.३ वरून लक्षात येईल.

उपलब्ध आकडेवारीनुसार बँकेला पहिल्याच वर्णी ३४० रुपयांचा नफा मिळाला व बँकेच्या यशाची वाटचाल सुरू झाली. त्या वर्णी नफ्याचे स्फुण उत्पन्नाशी असलेले प्रमाण जवळजवळ २१ टक्के होते. दुस-या

वर्गी बँकेला मरपूर नफा मिळाला. स्कूण उत्पन्नाशी हे प्रमाण जवळजवळ ४३ टक्क्यांपर्यन्त वाढले. म्हणजे दुस-याच वर्गी बँकेला दुपटीपेदा जास्त नफा झाला. १९३७-३८ ते १९४६-४७ या कालावधीपर्यन्त बँकेच्या सर्वात काटकसर केल्याने नम्याचे प्रमाण तुलनेने जास्त असलेले दिसते. त्यानंतर मात्र नम्याचे प्रमाण कमी होत गेल्याचे दिसते.

सन १९३७-३८ ते १९४७-४८ या कालावधीत नम्याचे प्रमाण २८१७.०५ टक्क्यांनी वाढले. म्हणजे या ११ वर्गांच्या कालावधीत प्रतिवर्गी सरासरी २५६.०९ टक्क्यांनी नम्यात वाढ झाली.

तसेच या कालावधीत प्रतिवर्गी सरासरी ८७१ रुप्यांनी नफा वाढत गेल्याचे दिसते.

१९४७-४८ मध्ये स्कूण उत्पन्नात नम्याचे प्रमाण ३०.६९ टक्के होते. १९५७-५८ मध्ये हे प्रमाण १५५० टक्के पर्यन्त घटले. या कालावधीत नम्याचे प्रमाण १७.२६ टक्क्यांनी वाढले. १९५७-५८ ते १९६७-६८ व १९६७-६८ ते १९७७-७८ या दोन दशकांच्या कालखंडात नम्यात अनुक्रमे ६७२.७० टक्के, ११३.७४ टक्क्यांनी वाढ झाली. १९७७-७८ ते १९८७-८८ या दशकात २१०.४२ टक्क्यांनी नम्यात वाढ झाली. तर १९८७-८८ ते १९९०-९१ या कालावधीत नम्याचे प्रमाण ८०.७८ टक्क्यांनी वाढले. १९९०-९१ या वर्गी स्कूण उत्पन्नापैकी नम्याचे प्रमाण फक्त ३.४८ टक्के असलेले दिसून येते. अलिकडील काळात बँकेच्या स्कूण सर्वात सातत्याने वाढ झाल्याने नम्याचे प्रमाण कमी होत गेल्याचे दिसते.

लार्मीशाच्या बाबतीत उपलब्ध आकडेवारी पाहता असे दिसून येते की, स्थापनेच्या वर्गी २ टक्के दराने लार्मीशाचे वितरण केले होते. १९३८-३९ या दुस-या वर्गी ६ $\frac{१}{२}$ टक्के दराने लार्मीशा वाटप करण्यात आले. १९३९-४० पासून १९४७-४८ पर्यन्त ७ $\frac{१}{२}$ टक्के दराने लार्मीशा समासर्दाना

दप्यात आला. १९४८-४९ पासून १९६१-६२ पर्यन्त ६ $\frac{१}{४}$ टक्के दराने लार्मीशाचे वितारण केले. त्यानंतर १९६२-६३ पासून या दराने वाढ होऊन १९७९-८० अखेर पर्यन्त ९ टक्के दराने लार्मीशाचे वाटप केले गेले. १९८०-८१ पासून १९८८-८९ पर्यन्त १२ टक्के दराने लार्मीशा वाटप्यात आल्याचे दिसून येते. १९८९-९० मध्ये १३ टक्के दराने लार्मीशा समासर्दाना दिला असून १९९०-९१ मध्ये तो १५ टक्के दराने वाटला जाईल अशी शिफारस १९९०-९१ च्या वार्षिक अहवालात केली आहे.

बँकेच्या स्थापनेच्या वर्षापासून शेवटपर्यन्त लार्मीशा वाटपाच्या दराने कमी-जास्त प्रमाणात पण सतत वाढ झाली आहे. लार्मीशा वाटपाच्या वाढत्या दराबरोबर बँकेचा उत्कर्ष झाल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते.

४.१२ उत्पन्न :

नागरी बँकेला फ्लिगा-या स्फुण उत्पन्नावर त्या बँकेचा विकास अवलंबून असतो. त्या उत्पन्नातूनच बँकेचे सर्व व्यवहार करण्यासाठी बँका सर्व करीत असतात. त्यामुळे बँकेच्या उत्पन्नाचे सातत्याने वाढ होत गेल्यास - नफ्याचे प्रमाण वाढत जाते (सर्व योग्य प्रमाणात राहिल्यास) त्यामुळे बँकेचा व्याप वाढत जाऊन बँकेला समाजात एक महत्त्वाचे स्थान प्राप्त होते.

श्री महावीर को-ऑप. बँकेच्या स्फुण उत्पन्नात खालील बाबींचा समावेश होतो.

१. कर्जावरील व गुंतवणुकीवरील व्याज
२. कमिशन वटाव
३. मदत देणगी
४. बँकेचे व्यतिरिक्त इतर मालमत्ता विक्रीमधील झालेला नफा
५. इतर उत्पन्न - यात फॉर्म विक्री, इमारत भाडे, कुलूप कप्प्याचे भाडे, अधिसूचना फी, लार्मीशा, आकस्मिक उत्पन्न, जडवस्तु

सुरहाची विक्री करून झालेला नफा, कार्यवृत्तीत आकारणी, जायकर, वाहन विक्री करून झालेला नफा, सराफ फी, वसुली चार्जिस हत्यादींचा समावेश होतो.

सारणी क्र. ४.३ वरून असे लक्षात येते की श्री महावीर बँकेने पहिल्याच वर्गात आपल्या उत्पन्नातून योग्य खर्च करून जवळजवळ २१ टक्के नफा मिळविलेला आहे. दुस-या वर्गात स्कूण उत्पन्नात तिप्पटीपेक्षा जास्त वाढ झाली आहे. तर नफा दुप्पट झाला आहे. त्यामुळे बँकेला स्मरकारचा दिलासा व उत्साह मिळाल्याने बँकेचा उत्तरोत्तर विकास होऊन आज बँकेने वेगवेगळ्या ठिकाणी आपल्या १० शाखा काढून 'सुवर्ण महोत्सव' मोठ्या थाटाने साजरा केला आहे.

सन १९३७-३८ ते १९४७-४८ या कालावधीत स्कूण उत्पन्नात १८६.११ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे म्हणजे प्रतित्वर्गात सरासरी १८८.६१ टक्क्यांनी वाढ झाल्याचे दिसून येते.

१९४७-४८ ते १९५७-५८ या दशकात स्कूण उत्पन्नात ८४.५९ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. १९५७-५८ ते १९६७-६८ व १९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालावधीत अनुक्रमे १००८.२५ टक्के व ६१३.४८ टक्क्यांनी वाढ झाली. १९७७-७८ ते १९८७-८८ या काळात २५६.७२ टक्क्यांनी उत्पन्न वाढले. तर १९८७-८८ ते १९९०-९१ या कालावधीत ७९.५३ टक्क्यांनी उत्पन्नात वाढ झाली.

४.१३ खर्च :

बँक व्यवसाय यशास्वीपणे चालविणेसाठी नागरी बँकेला अनेक प्रकारचा खर्च करावा लागतो. बँकेला मिळणा-या स्कूण उत्पन्नातून हा खर्च केला जातो. त्यापैकी ठेवीवरील व कर्जावरील व्याज, पगार व महागाई मत्ते, मविष्य निवृत्ति निधी हत्यादीवर फार मोठा खर्च होतो.

श्री महावीर को-ऑप. बँकेच्या स्मृण सर्वात सालील बाबी
स्माविष्ट असतात :

- १) ठेवीवरील व बँकेने काढलेल्या कर्जावरील व्याज
- २) पगार व महागाई मत्ते, इतर मत्ते, मविष्य निर्वाह निधी इ.
- ३) संचालक मंडळाचे मिटींग मत्ते
- ४) माडे, कर, विमा, दिवाबत्ती इ.
- ५) कोर्ट सर्व
- ६) पोस्ट, तार, दुरध्वनी सर्व
- ७) लेखा परीक्षण शुल्क
- ८) घसारा व कार्यालय दुरुस्ती
- ९) स्टेशनरी संपादन व जाहिरात
- १०) बँकेच्या व्यतिरिक्त इतर मालमत्ता विक्रीमधील तोटा
- ११) इतर सर्व.

यामध्ये प्रामुख्याने किरकोळ सर्व, प्रवास सर्व, मिटींग सर्व, प्रशासन सर्व, कांणी, ठेव विमा हप्ते, परिणद व स्मार्म सर्व, म.रा.सह. बँक असो. कांणी, शिपाई ड्रेस, व्यवसाय कर, जोड विमा व आकारणी, मविष्य निर्वाह आकारणी, आयकर, वार्षिक सर्वसाधारण स्मा सर्व, स्माशोधन, व्हेईकल सर्व, सराफ फी, निवडणूक सर्व, पिग्मी कमिशन, पोस्ट बँक्स माडे, रौप्य व सुवर्ण महोत्सव सर्व, शिदाण निधी सर्व.

१२) तरतुदी

बुडित कर्ज, थकबाकी व्याज राखीव, बोनस, शिदाण निधी कांणत्रि, सान्गुह निधी, उपदान निधी इ. गोष्टींसाठी काही रकमांची तरतुद करून ठेवावी लागते.

सारणी क्र. ४.३ वरून असे दिसून येते की, १९३७-३८ या स्थापनेच्या पहिल्याच वर्णी स्फुण उत्पन्नापेकी ७९ टक्के रक्कम सर्वासाठी वापरली गेली व २१ टक्के नफा झालेला आहे.

सन १९३७-३८ नंतर १९४७-४८ या कालावधीपर्यन्त सर्वांचे प्रमाण (स्फुण उत्पन्नातील) कमी झालेले दिसते.

१९३७-३८ ते १९४७-४८ या कालावधीत बँकेच्या स्फुण सर्वात वचक्यकळ १६४० टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. म्हणजे प्रत्येक वर्णी १६४ टक्क्यांनी सर्व वाढला.

१९४७-४८ ते १९५७-५८ या दशकात ११४.४३ टक्क्यांनी सर्वात वाढ झाल्याचे दिसते. १९५७-५८ ते १९६७-६८ व १९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालखंडात अनुक्रमे १०८९.५३ टक्क्यांनी ७१२.९१ टक्क्यांनी सर्वात वाढ झाली.

सन १९७७-७८ ते १९८७-८८ या दशकात २५८.६४ टक्क्यांनी सर्वात वाढ झाल्याचे दिसून येते. या कालखधीत प्रतिसर्णी सरासरी २५.८६ टक्क्यांनी वाढ झाली.

अलिकडच्या तीन वर्णांत १९८७-८८ ते १९९०-९१ या वर्णांत स्फुण सर्वात ७९.४९ टक्क्यांनी वाढ झाली.

४.१४ बँक चालविणेचा सर्व :

बँक व्यवसाय यशस्वीपणे चालविणेसाठी विविध प्रकारचा सर्व करावा लागतो. स्फुण सर्वातील, ठेवीवरील व कर्जावरील व्याज काळता होणारा संपूर्ण सर्व हा बँक चालविण्यासाठी येणारा सर्व होय. हा सर्व योग्य प्रमाणात ठेवून बँकेचा विकास झालेला असेल तर ती बँक बँकिंग क्षेत्रात अधिक यशस्वी झाली आहे असे म्हणता येईल.

सारणी क्र. ४.३ वरून असे लक्षात येते की, बँक चालवणेचा सर्व स्थापनेच्या पहिल्याच वर्णी (१९३७-३८) स्कूण सर्वांच्या ६६.६६ टक्के इत्का होता. तर गत्वर्णी १९९०-९१ या सर्वांचे स्कूण सर्वांशी असणारे प्रमाण २९.५७ टक्के होते.

सन १९३७-३८ मध्ये बँक चालवणेचा सर्व रु. ८५८ इत्का होता. १९४७-४८ मध्ये ते रु. १९,९१८ पर्यन्त वाढला. म्हणजे या दहा वर्णीत या सर्वात रु. १०,२६० ने निव्वळ मर पडली. म्हणजे प्रत्तिवर्णी सरासरी रु. १०२६ इत्का बँक चालवणेसाठी सर्व आला.

याच कालावधीत १९९५.८० टक्क्यांनी बँक चालवणेच्या सर्वात वाढ झाली. प्रत्तिवर्णी सरासरी १९९.५८ टक्क्यांनी या सर्वात वाढ झाली.

१९४७-४८ ते १९५७-५८ या दशकात बँक चालवणेच्या सर्वात रु. १३,०३६ ने वाढ झाली. म्हणजे प्रत्तिवर्णी सरासरी रु. १३०३.६ ने सर्वात वाढ झाली. या काळात बँक चालवणेचा सर्व ११७.२५ टक्क्यांनी वाढला.

सन १९५७-५८ ते १९६७-६८ या कालावधीत बँक चालवणेच्या सर्वात १,१८,९२३ रुप्यांनी वाढ झाली. या दहा वर्णीत प्रत्येक वर्णी सरासरी ११,८९२.३ रु. सर्व आला. या काळात बँक चालवणेच्या सर्वात ४९२.३५ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९६७-६८ ते १९७७-७८ या कालावधीत बँक चालवणेच्या सर्वात १२,०६,९०१ रुप्यांनी वाढ झाली म्हणजे या दशकात प्रत्येक वर्णी १,२०,६९०.१ इत्का सर्व आला. या काळात बँक चालवणेच्या सर्वात ८४३.५३ टक्क्यांनी वाढ झाली.

सन १९७७-७८ ते १९८७-८८ या दहा वर्णीच्या काळात बँक चालवणेचा सर्व ३९,४९,३४६ रुप्यांनी वाढला. म्हणजे प्रत्तिवर्णी

सरासरी ३,९४,९३४.६ रुपये सर्व झाला. याच कालखंडात बँक चालवणेच्या सर्वात २९.२५ टक्क्यांनी वाढ झाली.

१९८७-८८ ते १९९०-९१ या कालावधीत बँक चालवणेच्या सर्वात ३५,३७,९८६ रुपयांनी निव्वळ वाढ झाली. या तीन वर्णांच्या काळात प्रतिसर्णी सरासरी १९,७९,३२८.६ रुपये बँक चालवणेसाठी सर्व झाला. या काळात बँक चालविणेसाठी येणा-या सर्वात ०.६६ टक्क्यांनी वाढ झाली.

४.१५ थकबाकी :

ठेवी व थकबाकी यांचे प्रमाण हे बँकेच्या व्यवसायात अत्यंत महत्त्वाच्या बाबी आहेत. या दोन्ही बाबी अत्यंत कटाक्षाने पाहणे अपत्याचे आहे. बँकेला आपले कामकाज वाढवून जास्तीत जास्त गरजू लोकांना कर्ज पुरवठा करण्यासाठी ठेवीचे प्रमाण सातत्याने वाढविणे गरजेचे असते. तसेच दिलेल्या कर्जाची वेळेत वसुली करून थकबाकीचे प्रमाण अत्यंत कमी ठेवणे हे बँकेच्या यशास्वीतेचे लक्षण आहे. त्यादृष्टीने संचालक मंडळ व बँकेचे अधिकारी प्रयत्न करीत असतात.

सारणी क्रमांक ४.३ मधील उपलब्ध आकडेवारीवरून असे दिसून येते की, १९३७-३८ ते १९५३-५४ पर्यन्तची थकबाकीची आकडेवारी उपलब्ध नाही. सन १९५४-५५ मध्ये मात्र स्फुण रुपये ३१,३०० इतकी बँकेची थकबाकी होती. या वर्णाची थकबाकीचे, स्फुण कर्जाशी असणारे प्रमाण ८.७ टक्के होते. त्यानंतर बँकेची थकबाकी कमी करण्यात बँकेला यश आल्याने हे प्रमाण घटत गेल्याचे दिसते. सन १९६४-६५ मध्ये हे प्रमाण फक्त २.६ टक्के होते.

नंतरच्या कालखंडात थकबाकीचे प्रमाण पुन्हा वाढत गेल्याचे दिसते. या काळात थकबाकी वसुलीसाठी विशेष प्रयत्न न झाल्याने

थकबाकीचे प्रमाण खूपच वाढत गेल्याचे दिसते. सन १९७८-७९ साली थकबाकीचे प्रमाण ३३.५ टक्के झाले. हे प्रमाण बँकेच्या दृष्टीने खरोखरच चिंत्नीय होते. कारण स्फुण कर्जाच्या एक तृतीयांश रक्कम थकबाकी होती. बँकेच्या विकासाच्या दृष्टीने वाढती थकबाकी ही विकासात अडसर ठरत होती. यावेळी थकबाकी कमी करण्यासाठी कायदेशीर व इतर प्रयत्न अंमलात आणणेचा प्रयत्न संचालक मंडळामार्फत केला गेला. शिवाय बँकेचे कर्मचारी, वसुली अधिकारी, संचालक समिती समासदाना मटून थकबाकी कमी करण्याचा प्रयत्न केला गेला. तसेच काही समासदानांचे वर दावे करून कायद्याप्रमाणे थकबाकी वसूल करण्याचे प्रयत्न केले गेले. त्यामुळे अलिकडील काळात थकबाकीचे प्रमाण घटत गेल्याचे दिसून येते. सन १९९०-९१ साली हे प्रमाण ८.३ टक्क्यांपर्यन्त कमी झाले.

घोडक्यात थकबाकी वसुलीच्या संदर्भात बँकेने केलेले प्रयत्न निश्चितपणे कौतुकास्पद आहेत. मात्र थकबाकीचे प्रमाण याही पेक्षा कमी करून बँक व्यवसाय यशस्वीपणे चालविण्यासाठी सदैव प्रयत्नशील राहाणे जहरीचे आहे.

४.१६ सेवक वर्ग :

श्री. महावीर को-ऑप. बँकेच्या सुद्धातीस फारच कमी सेवक होते. परंतु बँकेच्या कामकाजात जशी वाढ होत गेली तशी बँकेच्या सेवक वर्गात मर पडत गेली.

सारणी क्र. ४.४ मधील दि. ३०-६-१९९१ अखेर सेवक वर्गाच्या उपलब्ध आकडेवारी नुसार असे दिसून येते की, बँकेच्या वाढत्या कामकाजामुळे कायम स्वल्पी सेवकांबरोबर रोजच्या मजुरीवर काही सेवक कामावर घेतलेले आहेत.

सारणी क्र. ४.५ मध्ये प्रधान कार्यालय व शाखांवर सेवक वर्गाची सांख्यिकीय माहिती दर्शविली आहे.

आरणी ३. ४.४

दिनांक ३०-६-१९९९ वीचा वेळ कार्याची माहिती

क्र. शाला	कार्य वेळ				दैनिक वेतन वेळ									
	साहाय्यक उप-पाठ	उप-पाठ	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय	कार्यकारी कनिष्ठ अधि-कार्यालय						
१. प्रधान कार्यालय	१	२	१	१	१०	१	६	३०	६	३	२	२	१९	५६
२. शास्वरी	-	२	-	४	१०	२	४	२९	५	५	-	-	१२	४९
३. लक्ष्मीपुरी	-	१	-	४	१४	२	५	२६	५	-	-	-	६	३२
४. बयसिपूर	-	२	-	३	१६	२	५	२८	७	२	-	-	१२	४०
५. मास्ट्याई	-	१	-	१	४	-	३	९	-	२	-	-	३	१२
६. नांदणी	-	-	-	२	५	-	२	९	२	१	-	-	३	१२
७. कवना सांगव	-	१	-	१	४	१	२	९	२	१	-	-	३	१२
८. हुंतीष	-	१	-	१	६	-	३	११	-	१	-	-	१	१२
९. महाद्वार रोड	-	१	-	१	६	१	२	११	४	३	१	-	८	१९
१०. सांगली	-	-	-	१	८	१	२	१२	२	१	१	-	४	१६
११. कळी	-	१	-	१	२	-	१	५	१	१	१	-	३	८
एकूण :	१	१३	१	२६	९९	१०	३५	१८६	३६	२२	२	३	७४	२६०

बाधार : श्री. महावीर को-अधि. कॅ. डि., कोल्हापूर - प्रधान कार्यालय माहितीवहन.

प्रधान कार्यालयात १ सहाय्यक व्यवस्थापकाचे पद व्हाविले आहे ते सध्या व्यवस्थापक म्हणून काम पाहातात. तसेच १ लेखापाल, २ प्रबंधक, १ उपलेखापाल, १ कार्यकारी मंडळ सहाय्यक सचिव, ७ कनिष्ठ अधिकारी १७ पुरुष कारकून, १ महिला कारकून, ६ शिपाई असे स्कूण ३७ सेक कायम सेक म्हणून काम पाहातात. प्रधान कार्यालयातच १९ लोक रोजच्या मजुरीवरील सेक म्हणून काम करतात. त्यात कारकून, शिपाई, ड्रायव्हर, वाचमन इत्यादी सेकांचा समावेश होतो. असे स्कूण ५६ सेक प्रधान कार्यालयाकडे काम पाहातात.

बँकेच्या स्कूण १० शाखा व प्रधान कार्यालय मिळून स्कूण १८६ सेक बँकेचे कायम सेक आहेत. त्यात १ व्यवस्थापक, १ लेखापाल, १२ प्रबंधक, १ उपलेखापाल, १ कार्यकारी मंडळ सहाय्यक सचिव, २६ कनिष्ठ अधिकारी, ९९ पुरुष कारकून, १० महिला कारकून ३५ शिपाई इत्यादींचा समावेश आहे.

तसेच प्रधान कार्यालय व सर्व शाखा मिळून स्कूण ७४ लोक रोज मजुरी सेक आहेत. त्यात ३६ पुरुष कारकून, २२ महिला कारकून, ११ शिपाई, २ ड्रायव्हर व शिपाई, ३ वाचमन इत्यादींचा समावेश आहे.

बँकेचे स्कूण १८६ कायम सेक व ७४ रोज मजुरी सेक मिळून स्कूण २६० सेक वर्ग बँकेचा कार्यभार अत्यंत कुशलतेने व जबाबदारीने सांभाळित असलेले दिसतात.

४.१७ शाखा विस्तार :

श्री. महावीर कौ-आपि. बँकेच्या माग धारकांना आणि ऋणकांना कमी अंतरावर बँके सुविधा उपलब्ध व्हाव्यात आणि बँकिंग व्यवहारात वाढ व्हावी म्हणून सुखातीपासून बँकेने ज्या ठिकाणी बँकिंग सेवा उपलब्ध नाहीत किंवा ज्या आहेत त्या अपु-या आहेत अशा ठिकाणी व उपनगरात शाखा स्थापण्यास प्राधान्य दिले आहे.

सारणी ३. ४. ५

श्री. महावीर की-बॉय. कीया शाखा विस्तार व प्रगती
(१०-६-१९९१ संहर)

क्र.सं.	ठिकाण नाव	जिल्हा	शाखा सुल्लाव	ठेवी	कॉ	(बाकडे रम्यात) कम्पाकी
१.	मुस कार्यालय, शास्त्रुरी, कोल्हापूर	कोल्हापूर	११-५-१९३०	-	४८,३३,६८९-९९	४८,३३,६८९-९९
२.	उजनीसुरी शाखा	कोल्हापूर	११-५-१९३०	४,९४,९०,९३०-०९	२,३६,९२,०४०-८०	१०,७७,२५४-४६
३.	जयसिंपूर शाखा	कोल्हापूर	६-१२-१९४०	३,२६,४६,७६०-४०	३,८५,७९,४००-५८	४२,२३,६९३-४०
४.	शास्त्रुरी शाखा	कोल्हापूर	२५-१०-१९६९	६,३४,६९,९९३-९९	५,८०,५८,६४८-२९	३४,२८,८०४-२४
५.	मॉडर्न बार्ड कोल्हापूर शाखा	कोल्हापूर	२४-१२-१९७०	९०,९६,०५८-४९	९,०६,६५,९४९-४५	४,७९,२३०-०८
६.	नांदणी	कोल्हापूर	१४-४-१९७९	९,९०,८९,२२९-५६	८४,९४,०५०-९६	२,४३,९६३-२८
७.	कल्या संगाय	कोल्हापूर	१४-५-१९७९	९,०४,३९,९९०-०९	४८,५९,५२३-०९	८९,४८-००
८.	कुंभीच	कोल्हापूर	१०-२-१९७४	९,३३,३०,९२३-०५	७४,७०,४५४-४४	९,५२,३९७-८९
९.	महाद्वार रोड, कोल्हापूर शाखा	कोल्हापूर	१०-१०-१९७४	९,९९,९६,७५६-३९	९,९५,५६,६४९-४६	२,९९,०४३-४८
१०.	संगली	संगली	२४-११-१९७५	९,८७,४४,७६९-२२	९,०२,९०,०३९-९४	२,६९,७९७-१०
११.	रुडी	कोल्हापूर	१०-१२-१९८८	६३,३२,९६७-६९	४२,९६,२७४-९९	९,८८,५८९-९०
१२.	शाखा शास्त्रुरी स्वटेन्शन कार्जुटर, धेराली परिसर, कोल्हापूर	कोल्हापूर	१९-७-१९९१	-	-	-
						१८,२३,३५,६९२-९६
						९,५२,६९,०४०-२९

वापार : १) श्री. महावीर की-बॉय. केंद्र मुस कार्यालय रोड.
२) श्री. महावीर की-बॉय. केंद्र १९९०-९१ चा वार्षिक अहवाल.

बैंकच्या मुख्य कार्यालया व्यतिरिक्त १० शाखा आहेत. सर्व शाखा नम्यात आहेत.

बैंकच्या, शाहूपुरी शाखेला महावीर महाविद्यालय, वैशाली परिसर, कोल्हापूर येथे विस्तार कक्षा (स्वसंरक्षण कार्ऊटर) सुरू करण्यास परवानगी मिळाली आहे. बैंकच्या मुख्य कार्यालय व शाखा प्रगतीची माहिती सारणी क्र. ४.५ वरून लक्षात येईल.

४.१८ ऑडिट वर्ग :

बैंकच्या स्कंदर कामकाजाचा विचार करता, सहकार सात्याकडून लेखा परीक्षाणाकरिता ठरवून दिलेल्या दत्ता प्रमाणाचे पालन (परिशिष्ट क्र. ४.१ पहा) श्री. महावीर को-ऑप. बँकेने केले आहे. त्यामुळेच बँकेला स्थापनेपासून आजतागायत सतत 'अ' वर्ग मिळाला आहे.

महाराष्ट्र शासनाने अनेक वर्गांपासूनची नागरी सहकारी बँकाची मागणी विचारात घेऊन चार्टर्ड अर्गेंटपैकी कोणासही लेखा परीक्षक म्हणून नेमून घेण्यास परवानगी दिली आहे. त्यानुसार मा. जिल्हा उपनिर्बंधक सहकारी संस्था, कोल्हापूर यांनी श्री. बी.जे. झोळे, सनदी लेखापाल यांची लेखा परीक्षक म्हणून सन १९८५-८६ सालाकरिता नियुक्ती केली. आजतागायत तेच बँकेच्या लेखा परीक्षाणाचे काम पाहतात. परीक्षाण काळात त्यांनी केलेल्या योग्य सूचना व मार्गदर्शनामुळे बँकेचे कामकाज चांगले चालले आहे. बँकेच्या कामकाजाबाबत त्यांनी समाधान व्यक्त करून बँकेला 'अ' वर्ग दिला आहे.

४.१९ सारांश :

सन १९१३ साली कोल्हापूराला पहिली सहकारी पतसंस्था दि कोल्हापूर अर्बन को-ऑप. सोसायटी या नावाने स्थापन झाली. त्यानंतर अनेक नागरी सहकारी बँका अस्तित्वात आल्या. सध्या जिल्हात ४२ नागरी सहकारी बँका कार्यरत आहेत. श्री. महावीर को-ऑप. बँकेची स्थापना १९ मे, १९३७ रोजी कस्बीर ह्यास्थास लागू असलेल्या मुंबई सहकारी कायदा १९२५ प्रमाणे नोंदणीकृत होऊन झाली. सुष्वातीला स्का साजगी मालकीच्या इमारतीत बँकेने आपल्या व्यवसाय सुरू केला. सन १९६८ मध्ये बँकेने शाहुपूरी पेठेतील स्वतःच्या मध्य वास्तूमध्ये बँकेचा ' रौप्य महोत्सव ' साजरा केला. तर सन १९८७ मध्ये बँकेने ' सुवर्ण महोत्सव ' ही मोठ्या उत्साहाने साजरा केला. सध्या प्रधान कार्यालय सोडून बँकेच्या दहा शाखा असून त्यांचा उत्तरोत्तर विकास होत आहे. अर्ध शतकाहून जास्त काळ अखंडपणे व्यवसाय करणा-या या बँकेने कोल्हापूर जिल्हात एक महत्त्वपूर्ण स्थान मिळविले आहे.

बँकेचा विविधांगी विकास होऊन सर्वच क्षेत्रात बँकेने उल्लेखनीय कामगिरी केली आहे. त्यामुळे स्थापनेमासून आजतागायत बँकेला ' अ ' वर्ग मिळालेला आहे. शाखा विस्ताराच्या बाबतीत तर बँकेने दुसरा क्रमांक (३०-६-१९८७ अक्षर) मिळविलेला आहे.

बँकेची समास संस्था, ठेवी, माग मांडवल, क्रेते मांडवल, गुंतवणूक, कर्ज वितरण, राखीव निधी, उत्पन्न, नफा यात सध्या सतत वाढ झाल्याचे दिसते. अलिकडील काळात धकबाकी ही नागरी सहकारी बँकांची एक चिंतनीय बाब झाली आहे. याही बँकेचे धकबाकीचे स्फुण कर्जाशी प्रमाण तसे जास्त असले तरी अलिकडील काळात ते प्रमाण कमी होत असल्याचे दिसते. तसेच बँक चालविणेच्या सर्वांचे स्फुण सर्वांशी असलेले प्रमाण धटत गेल्याचे दिसते ही स्वागतार्ह बाब आहे.

परिशिष्ट ४.१

सहकार सात्याने लेखा परीक्षाणाकरिता ठरवून दिलेले
ददाता प्रमाण

माग माडवल	२ ते ४ टक्के	स्कूण देणी बाजूच्या
राखीव निधी	४ ते ६ टक्के	..
ठेवी	८० ते ८५ टक्के	..
इतर देणी	२ ते ३ टक्के	..
निष्कळ नफा	१ टक्के	..
रोख व बँकेतील शिल्लक	४ टक्के	स्कूण जिदगीच्या
गुंतवणूक	२५ टक्के	..
कर्ज व उचल	६५ टक्के	..
इतर जिदगी	६ टक्के	..
समास	१० टक्के	वाढीचा वेग
माडवल	२० टक्के	..
ठेवी	२५ टक्के	..
ठेव साती	१५ टक्के	..
कर्जे	३० टक्के	..
कर्ज साती	३० टक्के	..
मानवी शक्ती	१५ टक्के	..
दिलेले व्याज	५५ टक्के	स्कूण उत्पन्नाच्या
सेवक पगार मत्ते	२० टक्के	..
व्यवस्थापकीय खर्च	१० टक्के	..
तरतुदी	५ टक्के	..
नफा	१० टक्के	..

आधार : सहकारी बँक डायरी, १९९२

प्रकरण पाचवे

श्री.महावीर को-ऑप. बँकेच्या अभ्यासाचे समादनात्मक विश्लेषण

- ५.१ प्रस्तावना
- ५.२ सदांमतेचे प्रमाणक
- ५.३ स्वास्थ्य संहिता (हेलथ कोड)
- ५.४ मांडवलाची सीमांत कार्यदामता
- ५.५ ऋण-सममूल्य गुणोत्तर
- ५.६ ठेवीतील वाढीचे प्रमाण
- ५.७ धकबाकी
- ५.८ अग्रक्रम दोत्राला कर्ज पुरवठा
- ५.९ व्यय-मरतावा प्रमाण
- ५.१० सममूल्य गुणक
- ५.११ उत्पन्न गुणक
- ५.१२ लार्मीश
- ५.१३ लेखा परीक्षाण वर्ग
- ५.१४ सारीश

प्रकरण पाच

श्री. महावीर को-ऑप. बँकेच्या अम्यासाचे
संपादनात्मक विश्लेषण

५.१ प्रस्तावना :

अलिफ्टे बँकेच्या लाभप्रदतेचा, कार्यदामतेचा आणि उत्पादकतेचा शास्त्रशुद्ध अम्यास करणे गरजेचे झाले आहे. विशेषतः देशातील प्रमुख बँकेच्या राष्ट्रीयीकरणानंतर या संदर्भातील अम्यासाचे महत्त्व वाढलेले दिसून येते. आणि ते बँक व्यवसायाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे. नरसिंहम् समितीच्या शिफारशी या संदर्भावरच मांडलेल्या आहेत. महावीर बँकेचा संपादनात्मक अम्यास करीत असताना प्रामुख्याने तेरा निदर्शकांचा संदिग्धता वाढावा येतला आहे. साली उल्लेखिलेली निदर्शक महावीर बँकेला लागू केल्यानंतर बँकेची आर्थिक व व्यावसायिक स्थिती लक्षात येते. बँकेच्या स्थापनेपासून आजपर्यन्तची स्थिती आर्थिक परामरीटीची आहे हे या अगोबर्च्या प्रकरणावरून स्पष्ट झाले आहे. सालील निदर्शकांच्या अम्यासामुळे बँक व्यवहारीची, सखीलता लक्षात येते, तसेच बँकेची व्यावसायिक बांधिलकी स्पष्टपणे लक्षात येते. बँकेच्या संपादनात्मक अम्यासामुळे बँक व्यवहारातील लाभप्रदता, उत्पादकता आणि कार्यदामता लक्षात येते. सालीलपैकी काही निदर्शकांच्या आधारावर गुजरातमधल्या नागरी बँकेचा अम्यास झाला आहे. (मुन्शी, १९९०) त्याच घटनेवर प्रस्तुत अम्यास महावीर बँकेच्या बाबतीत केला आहे.

५.२ सदामतेचे प्रमाणक :

रिझर्व बँकेने नागरी सहकारी बँकेच्या सदामतेसंबंधी ठरवून दिलेल्या कसोट्याप्रमाणे श्री. महावीर बँकेची स्थापना झाली आहे. तसेच सहकार सात्याने लेखापरीक्षाकारिता ठरवून दिलेल्या दत्ता प्रमाणका प्रमाणे बँकेचे कामकाज झालेले दिसते. परिशिष्ट क्रमांक ४.१ मध्ये आवश्यक

ते ददाताप्रमाण दर्शविले आहे. त्यानुसार सर्वच बाबीत या बँकेने ददाता बाळगलेली दिसते आहे. किंहुना दिलेल्या प्रमाणकापेक्षा जास्तच प्रमाण बँकेने गाठलेले आहे आणि म्हणूनच स्थापनेपासून आजतागायत बँकेला सतत 'अ' वर्ग मिळाला आहे.

५.३ स्वास्थ्य संहिता (हेल्थ कोड) :

बँकीनी मंजूर केलेली कर्जे व कर्ज मर्यादा यांचे स्वास्थ्य (हेल्थ) कसे आहे हे वेळोवेळी पडताळून पहाता यावे व आवश्यक तेथे योग्य वेळी हालचाल करून बिघडत असलेली परिस्थिती सुधारण्याचे प्रयत्न करता यावेत म्हणून रिझर्व बँकेने सर्व बँकांना त्यांच्या सर्व कर्जावर नियंत्रण ठेवण्याचे हेतूने प्रत्येक कर्जाचे-कर्ज मर्यादेचे स्वास्थ्य दर सहा महिन्यांनी तमासावयास सांगितले आहे. प्रत्येक कर्जाच्या-कर्ज मर्यादेच्या प्रकृतीची नोंद कशी करावी याकरिता काही परिमाणे ठरवून दिली आहेत. त्याचप्रमाणे सर्व बँकीनी कर्ज स्वास्थ्याची नोंद स्काच परिमाणाने करावयाची असल्यामुळे याबाबत सर्व बँकांत सुसुत्रता राहिल व प्रत्येक बँकेला त्यानी मंजूर केलेल्या कर्जाची-कर्ज मर्यादाची स्फुण परिस्थिती कळू शकेल अशी रिझर्व बँकेला आशा आहे. ज्यावेळी बँकांचे अहवाल ठराविक नमुन्यात रिझर्व बँकेकडे जातील त्यावेळी रिझर्व बँकेलाही प्रत्येक बँकेच्या स्फुण कर्ज सात्याची काय परिस्थिती आहे व ती सुधारण्यासाठी संचालक मंडळ कोणत्या प्रकारचे प्रयत्न करीत आहे हेही लक्षात येईल. प्रत्येक कर्जाची वर्गवारी साली नमूद केलेल्या संहितेप्रमाणे करावयाची आहे :

स्वास्थ्य संहिता (हेल्थ कोड)

- नं.१ : समाधानकारक
- नं.२ : अनियमित
- नं.३ : आजारीपण सुधारण्यासारखे
- नं.४ : आजारीपण न सुधारण्यासारखे
- नं.५ : परत मागविलेली कर्जे

- न. ६ : खटले दाखल केलेली कर्जे
 न. ७ : कोर्टाने निकाल दिलेली कर्जे
 न. ८ : बुडित व संशयित कर्जे.

संहिता नं.१ : समाधानकारक

या वर्गवारीत येणा-या कर्जाबाबत प्रत्येक हप्ता व त्यावरील व्याज ठरविलेल्या मुदतीत आदा झालेले असले पाहिजे व कर्जाच्या परतफेडीबाबत कोणतीही शंका असता कामा नये.

संहिता नं.२ : अनियमित

या वर्गवारीतील कर्जाबाबत असुरक्षितता किंवा परतफेडीबद्दल शंका असणार नाही. परंतु काही दाणी अटी पाळण्याबाबत अल्पकालीन कारणामुळे दिरंगाई झालेली असते.

संहिता नं.३ : आजारीपण सुधारण्यासारखे

ज्या उद्योगाचे बाबतीत पुनर्वसन करणे शक्य आहे व ते सक्षम (Viable) करण्यासाठी काही सास पोषण कार्यक्रम तयार केला आहे असे उद्योग या संहितेमध्ये अंतर्भूत करावेत.

संहिता नं.४ : आजारीपण न सुधारण्यासारखे

ज्या कर्जासाठीचे बाबत संहिता नं. २ मध्ये उल्लेख केलेले दोष हे सहा महिने वा अधिक काल अस्तित्वात आहेत व ज्या उद्योगाचे बाबतीत नजीकच्या मविष्यकाळात पुनर्जीवन होणे किंवा ते उद्योग सक्षम होणे हे शक्य दिसत नाही अशी खाती या संहितेमध्ये अंतर्भूत करावी.

संहिता नं.५ : परत मागविलेली कर्जे

जी कर्जे परत घेण्याची शक्यता कमी आहे व जी सक्षम करण्यासाठी काही सास उपाय सुचविणे शक्य दिसत नाही व त्यामुळे कर्जे परत मागविण्याचा निर्णय घेतलेला आहे वा घेण्यात येणार आहे अशी कर्जे या संहितेमध्ये अंतर्भूत करावी.

संहिता नं.६ : खले दाखल केलेली कर्जे

ज्या कर्ज सातर्थाबाबत कायदेशीर इलाज म्हणून दावा दाखल करण्यात आला आहे किंवा जेथे सार्वजनिक ऋण वसूली कायदा लागू होती तेथे त्या कायधान्वये वसूलीची व्यवस्था करण्यात आली आहे, अशी कर्जे साती.

संहिता नं.७ : कोर्टाने निकाल दिलेली कर्जे

ज्या कर्ज सातर्थाबाबत कोर्टात दावा दाखल करून वसूली आदेश मिळविला आहे अशी साती.

संहिता नं.८ : बुद्धित व संशयित कर्जे

जी कर्जे वर उल्लेखिलेल्या नं. ३ व नं. ७ मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कारणामुळे वसूल होणे कठीण आहे ती या सदरात मोडतात.

वरील प्रमाणे स्वास्थ्य संहिता सर्वच नागरी सहकारी बँकांना लागू आहे. श्री. महावीर बँकेला नं.१ ते नं. ७ पर्यन्तच्या संहिता लागू असलेल्या दिसून येतात. मात्र नं. ८ ची, बुद्धित व संशयित कर्जे ही कर्जांची वर्गवारी आज तरी लागू नाही. या दृष्टीने विचार करता बँकेने चांगलाच विश्वास संपादन केला आहे व बँकेला ग्राहक वर्गाशी चांगलाच मिळाला आहे, याबद्दल संशय नाही.

५.४ मांडवलाची सीमात कार्यदामता :

बँकेच्या खेळत्या मांडवलाच्या आधारावर मांडवलाची सीमात कार्यदामता खालील सूत्राने मोजता येते :

$$\text{मा.सी.का.} = \frac{\text{नफा}}{\text{खेळते मांडवल}} \times १००$$

या सूत्राच्या सहाय्याने श्री. महावीर बँकेच्या मांडवलाची सीमात कार्यदामता मोजली आहे.

सन १९३७-३८ मध्ये बँकेच्या मांडवलाची सीमांत कार्यदामता ०.७५ इतकी होती. पुढे दहा वर्षांनी म्हणजे सन १९४७-४८ मध्ये मांडवलाची सीमांत कार्यदामता १.९६ इतकी झाली आणि १९५७-५८ मध्ये मांडवलाची सीमांत कार्यदामता १.२४ इतकी होती. ती १९६७-६८ मध्ये ०.८९ झाली. तर १९७७-७८ मध्ये ती ०.५८ पर्यंत कमी झाली. यावरून असे दिसते की, बँकेची मांडवलाची सीमांत कार्यदामता कालांतराने कमी होत आहे. १९९०-९१ मध्ये बँकेची मा.सी.का. ०.४३ पर्यंत खाली गेली. तात्पर्य म्हणजे मांडवलाच्या वाढत्या प्रमाणात नफ्याचे प्रमाण कमी आहे.

५.५ ऋण-सममूल्य गुणोत्तर :

ऋण सममूल्य गुणोत्तर हे अधिकोणण व्यवहार त्मासून पहावयाचे एक चांगले प्रमाणक आहे. या प्रमाणावरून बँकेची लाभप्रदता लक्षात येते. नागरी सहकारी बँकेना ब-याचवेळी बाहेरून कर्ज घेऊन आपले व्यवहार पार पाडावे लागतात. म्हणजे त्यांचे ऋण सममूल्य गुणोत्तर जास्त असते. श्री. महावीर को-ऑप. बँकेत मात्र हे प्रमाण शून्य आहे. सन १९८२-८३ हे अपवादात्मक वर्ष वगळता या बँकेने गेल्या ५४ वर्षांत कधीही बाहेरून कर्ज घेतलेली नाहीत. या वरून बँकेची आर्थिक सक्षमता आणि मजबूतता लक्षात येते.

५.६ ठेवीतील वाढीचे प्रमाण :

सारणी क्रमांक ४.१ मध्ये श्री. महावीर बँकेच्या ठेवीत प्रतिवर्षी झालेली वाढ अथवा घट दर्शविली आहे. तसेच ठेवीतील वाढीचे प्रमाणही स्पष्ट केले आहे. काही अपवादात्मक वर्षे वगळता बँकेतील ठेवीच्या वाढीचे प्रमाण फारच चांगले आहे. सातत्याने वाढत जाणा-या ठेवी या बँकेच्या उत्कर्णाचे धोक्के असते. त्यामुळे कर्ज वितरण वाढत जाऊन बँकेच्या वाढत्या व्यवहारातून बँकेला अधिक नफा मिळतो व बँकेचा विस्तार होतो. श्री.महावीर

बँकेच्या रौप्य महोत्सवी व सुवर्ण महोत्सवी वर्गात विशेषतः ठेवी मोठ्या प्रमाणात वाढल्याचे दिसते. ठेवी गोळा करण्यासाठी बँकेने विविध प्रकारच्या ठेव योजना सुरू केल्या आहेत, तसेच वेगवेगळ्या माध्यमातून संचालक मंडळ व बँकेचे अधिकारी वर्ग ठेवी भिळविण्याचे प्रयत्न करत असलेले दिसतात त्यामुळे जनमानसात या बँकेने विश्वास संपादन केला आहे म्हणून ठेवीतील वाढीचे प्रमाण समाधानकारक आहे.

५.७ धकबाकी :

कोणत्याही बँकेच्या धकबाकीचे प्रमाण कमी असणे हे बँकेच्या यशस्वीतेचे लक्षण मानले जाते. तशांच्या मते नागरी सहकारी बँकांच्या धकबाकीचे प्रमाण दहा टक्क्यापेक्षा जास्त असू नये. (सहकारी बँक डायरी, १९९२)

सारणी क्रमांक ४.३ वरून श्री. महावीर बँकेच्या धकबाकीची कल्पना येऊ शकते. उपलब्ध आकडेवारीनुसार सन १९७१-७२ पासून सन १९८९-९० असेर दहा टक्क्यापेक्षा अधिक धकबाकी होती. त्यातच १९७८-७९ या वर्गात धकबाकीचे प्रमाण सर्वात जास्त म्हणजे ३३.५ टक्के होते. बँकेच्या दृष्टीने ही एक चिंतनीय बाब होती. मात्र त्यानंतरच्या काळात बँकेच्या प्रयत्नामुळे धकबाकीचे प्रमाण कमी होत गेल्याचे दिसते. इतकेच नव्हे तर सन १९९०-९१ या वर्गात धकबाकीचे प्रमाण ८.३ टक्क्यापर्यन्त कमी झाले ही स्वागतार्ह घटना मानावी लागेल.

५.८ अग्रक्रम चौत्राला कर्जपुरवठा :

रिझर्व बँकेने ठरवून दिलेल्या अग्रक्रम चौत्रास नागरी सहकारी बँकांनी ६० टक्के कर्जपुरवठा करावा असे बंधन घातले आहे. त्याप्रमाणे कमी-जास्त प्रमाणात या नियमाचे पालन सर्वच नागरी बँका करीत असतात.

श्री. महावीर बँकेने मात्र या नियमाचे काटेकोर पालन केलेले दिसते. हेतूच नव्हे तर ठरवून दिलेल्या प्रमाणापेक्षा जास्तच कर्ज पुरवठा अग्रक्रम दीत्रास केलेला आहे. सन १९९०-९१ असेर ६०.७० टक्के कर्ज पुरवठा अग्रक्रम दीत्रास केलेला आहे. याही दृष्टीने बँकेची प्रतिमा चांगली आहे असे म्हणावयास संधी मिळते.

५.९ ठयय-परतावा प्रमाण :

बँकेच्या कार्यदामतेचे निर्देशक म्हणून ठयय-परतावा प्रमाण महत्वाचे असते. त्याच्या आधारावर बँकेची लामप्रदता मोजता येते. हे प्रमाण उत्पन्न ÷ सर्व यावहून काढता (मोजता) येते. हे प्रमाण १ पेक्षा जास्त आल्यास बँक फायद्यात आहे असे म्हणता येईल आणि जर हे प्रमाण १ पेक्षा कमी असल्यास बँक तोटयात आहे असे म्हणता येईल. महावीर बँकेच्या बाबतीत हे प्रमाण नेहमी १ पेक्षा जास्त असल्याचे दिसते. अगदी १९३७-३८ पासून म्हणजे स्थापनेपासून महावीर बँकेला तोटा झालेला नाही ही विशेष बाब म्हणून या ठिकाणी उल्लेख करावा असे वाटते. यामुळे बँकेवरची श्रध्दा वाढून ठेवी जमा होण्यास मदत होते आणि ठेवी वाढल्यामुळे कर्ज व्यवहार वाढविता येतात. म्हणून बँकेला सतत फायदा मिळत असल्याचे दिसते.

५.१० सममूल्य गुणक :

सुंदर केळत्या मांडवलाच्या प्रमाणातील वाढ-घट आणि माग मांडवलातील वाढ-घट यातील बदलांच्या आधारावर सममूल्य गुणोत्तर मोजता येते. सुत्रम्माने हे गुणोत्तर खालीलप्रमाणे मोजता येईल.

$$\text{सममूल्य गुणक} = \frac{\text{केळत्या मांडवलातील बदल}}{\text{माग मांडवलातील बदल}}$$

या सुत्रानुसार श्री. महावीर बँकेच्या काही वर्णांचे सममूल्य गुणक मोजले आहे.

सन १९४७-४८ मध्ये (१९३७-३८ च्या तुलनेने) सममूल्य गुणक ११.८८ होते. ते सन १९५७-५८ मध्ये १९.२५ पर्यन्त वाढले. तसेच सन १९६७-६८ मध्ये सममूल्य गुणक ५८.०५ पर्यन्त वाढल्याचे दिसते. सन १९७७-७८ मध्ये ते कमी (३१.५९) कमी झाले. १९८७-८८ साली हा गुणक ७७.४९ पर्यन्त पुन्हा वाढला. सातील बदल दहा वर्गांच्या काळात झालेल्या बदलावरून मोजेला आहे.

५.११ उत्पन्न गुणक :

खेळत्या मांडवलाच्या प्रमाणातील बदलांच्या तुलनेने बैकीच्या उत्पन्नातील प्रमाणामध्ये जो बदल झाला त्यावरून उत्पन्न गुणक मोजता येतो. त्याचे सूत्र खालीलप्रमाणे आहे :

$$\text{उत्पन्न गुणक} = \frac{\text{खेळत्या मांडवलातील बदल}}{\text{उत्पन्नातील बदल}}$$

या सूत्रातील बदल दर दहा वर्गातील बदल आहेत. या सूत्रानुसार श्री. महावीर बैकीच्या काही विशिष्ट वर्गांचे उत्पन्न गुणक मोजले आहेत.

सन १९४७-४८ मध्ये १९३७-३८ च्या तुलनेने झालेल्या बदलाचा उत्पन्न गुणक १४.९९ होता आणि १९४७-४८ या वर्गांच्या तुलनेने सन १९५७-५८ मध्ये तो १५.७९ झाला. सन १९६७-६८ मध्ये उत्पन्न गुणक १५.२० होता, तो सन १९७७-७८ मध्ये एकदम ५.५३ पर्यन्त कमी झाला आणि १९८७-८८ साली हा गुणक १९७७-७८ च्या तुलनेने ८.७७ इतका होता. तात्पर्य, उत्पन्न गुणकामध्ये सरासरी घट दिसून येते.

५.१२ लार्माश :

बैकीला स्थापनेच्या वर्गांचे रुपये ३४०-०० नफा मिळाल्याने समासर्दाना २ टक्के लार्माश दिलेला आहे. दुस-याच वर्गांचे बैकीने ६ $\frac{१}{४}$ टक्के दराने लार्माश वाटप केलेले दिसते. त्यानंतरही लार्माश वाटप परात

सातत्याने वाढव होत गेली आहे. सन १९९०-९१ मध्ये समासदाना १५ टक्के दराने लार्मीश देण्याचा बँकेचा विचार होता. परंतु शासनाने १४ टक्क्या-प्रमाणे लार्मीश वाटपास मान्यता दिल्यामुळे त्याप्रमाणेच वाटप करण्यात आले आहे. थोडक्यात, सरकार सात्याच्या धोरणाप्रमाणे लार्मीशाचे वाटप करण्यात बँक यशस्वी झाली आहे.

५.१३ लेखा परीक्षा वर्ग :

सरकार सात्याने लेखा परीक्षाकारिता ठरवून दिलेल्या ददाता प्रमाणाप्रमाणे (परिशिष्ट क्रमांक ४.१) बँकेचे कामकाज असल्यामुळे व लेखा परीक्षकांनी बँकेच्या सर्व्हर कामकाजाबाबत समाधान व्यक्त केले असल्यामुळे सुखातीपासून सतत बँकेला 'अ' हा लेखा परीक्षा वर्ग मिळाला आहे. बँक स्थापनेपासून आजतागायत सर्व्हर ५४ वर्गात बँक 'अ' वर्गात नमूद असल्यामुळे निश्चितपणे बँकेची कार्यक्षमता चांगली आहे ही बाब सर्रीसरच कोत्कास्पद आहे.

५.१४ सारीश :

वरील मापदंडांचा सविस्तर आणि सखोल अभ्यास करणे हा यानंतरचा संशोधनाचा प्रमुख विषय आहे. ती कालांतराने करता येईल, प्रस्तुत शोध निर्बंधामध्ये ठोक्कमानाने बँकेचा विकास तपासून पाहिलेला आहे. आमच्या मते या पातळीवरच्या अभ्यासासाठी वरील सारीश पुरेसा आहे.

बँकेच्या व्यावसायिकतेच्या दृष्टीने विचार केल्यास श्री. महावीर बँक यशस्वी झाली आहे. कार्यक्षमता, उत्पादकता आणि लाभप्रदता या दृष्टीनेही बँकेची प्रगती समाधानकारक आहे हे वरील विवेचनावरून स्पष्ट होते.